41 VIII

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА

ЛЬВІВ СІЧЕНЬ 1930

Należytość pocztową opłacono ryczałtem. Почтове оплачено гуртом.

47

ЗМІСТ:

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА

ЕКОНОМІЧНО-СУСПІЛЬНИЙ МІСЯЧНИК

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ І АДМІНІСТАЦІЇ: ЛЬВІВ, СЛОВАЦЬКОГО 14

1 СІЧНЯ 1930 | Ч. 1 | РІК ВИДАННЯ III

Наш журнал в 1930-ім році.

Приступаємо до третього річника нашого журналу. Як і досі, буде нашим старанням бути постійним інформатором українського громадянства про біг господарських подій та спеціяльно про розвиток кооперативного господарства. Крім статтей на біжучі економічно-суспільні теми, будемо, як і досі, поміщувати зразки теоретичної і практичної чужоземної літератури на кооперативні теми, даючи тим способом змогу нашому громадянству наблизитися до закордонного кооп. світа та його ідей. Як новість буде введено в цім році публікування вибраних місць із писань клясиків кооперативної літератури. Цим відділом нашого журналу хочемо прийти з допомогою усім, хто не має змоги читати клясиків кооперації в чужих мовах.

Другою новістю, яку намічаємо на цей рік, буде розгляд актуальних (і навіть модних) тепер питань т. зв. наукової орґанізації праці — як академічно-теоретичний, так спеціяльно з оглядом на наші практичні потреби. В звязку з цією справою стоїть також розгляд питань раціоналізації торговельної і орґанізаційної праці наших кооперативних установ.

Дискусії над актуальними питаннями економіки і спеціяльного кооперативного будівництва буде відступлено теж належне місце в цьому році. Просимо тільки наших П. Т. Читачів і Прихильників обильніше, як це було досі, наділяти нас своїми увагами і поміченнями. В першій мірі це відноситься до кооперативно-господарських робітників у вущому розумінні. Кооп. Республика рада відступає їм місце на своїх сторінках і готова навіть створити окремий „Куток Читача“ для поміщування навіть найдрібніших помічень і завважень на загальні теми.

В цьому-ж році, закінчивши власне цикль статтей проф. О. Мицюка на теми радянської економіки — (виходить відбиткою як окрема книжка)

— міститимемо в Кооп. Р-ці циклъ дослідів над економікою селянських господарств на підставі автентичних рахункових даних (пише інж. О. Охрим) і циклъ статтей-фейлетонів п. з. „Економічні пересуди“ (автор К. Коберський).

Редакція проситъ всіх прихильників української економічної, кооперативної і суспільної науки про підпертя її змаганъ.

РЕДАКЦІЯ.

Кріза недоїдання.

Знижка цін збіжевих продуктів являється найважнішою господарською, а може навіть взагалі суспільною подією останнього часу. Вона прийшла в час, а може і як один з наслідків, загальної господарської і фінансової скрути і носить через те загальний економічний характер. Що правда, знижка цін збіжа діткнула головно ті господарства, які продають збіжа, а не ті, які його продукують тільки на свою потребу. Більшість наших селянських господарств ще не відчула досі особливої шкоди від спадку цін збіжа, як довго ціни безріг, масла молока, яєць і т. д. ще держаться. Та все таки остання знижка цін збіжа не була і не є природнім явищем, а крім того вона може стати небезпечною, колиб як її наслідок мала прийти і знижка цін звіринних продуктів.

Справою зацікавилися не тільки заінтересовані круги (найбільше діткнені тут поміщицькі господарства, а вониж і найбільше впливові), але і урядові круги. Введено експортові премії (по 6 зол. за сотнар вивезеного жита-пшениці, по 4 зол. за ячмінь-овес).

Ті круги, які піднесли (не так дуже давно) домагання експортових премій на збіжа, мабуть самі не сподівалися такого швидкого успіху своєї акції. Без дебат і без надто великих спорів уряд, під враженням самого факту надмірного спаду цін збіжа, дорогою звичайного адміністративного розпорядку увів бажані експортові премії. Правда, увів їх в висоті меншій, як домагалися польські аґрарні круги, (привозове мито за хлібові збіжа стоїть 11 зол.). Премії уже введені, „Союз експортерів збіжа“ з п. Ґосціцким на чолі виставляє від 16. XI. 1929 експортерам належні їм документи управнюючі до побору премій (безмитного ввозу товарів), панове експортери гарненько ховають ці документики у свої портфелі але... ціни збіжа в краю — (як де) — підскочили тільки дуже, а дуже незначно, а у нас, на українських землях, то майже з місця не ворухнулися. За жито одержує селянин найбільше 23 зол., за ячмінь 20 зол., за овес всього 18 зол.

Ціла справа набірає чимраз то виразніше характеру маленького економічного скандалу. Акція за введення премій зачалася, всім ще добре в памяти, від того, що продуцент сільських продуктів є покривджений через низькі ціни, а скінчилося тим, що продуцент одержує і далі те, що одержував, а зате посередник-експортер одержує... премію! Хай говорять цифри:

Перед введенням премій:

Жито	Познань	9 — 15. XII.	25·75	зол.
„	Львів	„	25·37	„
Пшениця	Познань	„	38·—	„
„	Львів	„	37·53	„

Після введення премій:

Жито	(гуртові ціни)	нотовано	Познань	9 — 15. X. 1929	24·75	зол.
„	„	„	Львів	„	24·37	„
Пшениця	„	„	Познань	„	38·—	„
„	„	„	Львів	„	37·50	„

Притім ще й те варте уваги, що від початку до половини грудня ціни на всіх ринках падуть пересічно від 1—3%. (Ціни подаємо за „Пжемисл і Гандель").

Отже виникає питання: де ділися премії, коли продуцент одержує за сотнар майже те саме, що одержував? В Познанщині експортер заробляє тепер на тім інтересі „на чисто" 5 зол. на сотнарі жита, так само стоїть справа у Львові. (Пшениці, як відомо, з Польщі майже не експортують).

Як-же це сталося? — питає громадянин. Сталося все згідно з законами капіталістичного господарства і вину за невдачу цілої премійної акції поносить тільки недостача господарської орієнтації з боку тих, що заводили премії. В системі вільної торгівлі, коли вона ще не картелізована, про висоту цін нормально рішає закон подачі і попиту: більша оферта товару — нищі ціни і навпаки. Значиться: якщо експорт жита, підпертий преміями, зміг би відтягнути від краєвих ринків поважнішу кількість збіжа, себто зменшити подачу, тоді це вплинулоб на підвишку цін в краю. Цього одначе не сталося, бо вивіз становить за малу частину всеї товарової маси. Тай чи може Польща дозволити собі на експорт більших партій, не кажемо пшениці, але навіть жита? В тім і річ, що ні.

Утвореному Союзові Експортерів Збіжа подиктовано, який континґент збіжа він може в цім сезоні допустити до експортових премій. Цей континґент виносить, як на Польщу, досить багато — 250 тис. тон. Та все таки при загальній річній продукції збіжа в Польщі (кругло 6 міл. тон жита, 1.3 міл. тон ячменю) це надто мала квота, щоби могла вплинути поважніше на стан цін. За три осінні місяці: вересень, жовтень і листопад вивозили по 15—20 тис. тон місячно, разом отже 45—60 тис. тон. Чи буде використаний цілий континґент призначений для експорту, не знаємо.

Виникає одначе друге питання: чи є у Польщі цього року аж тільки збіжа (ходить головно про жито) над власну потребу краю? Коли не рахувати особливо удатного врожаю в р. 1925/26, то зрештою в останні роки з Польщі вивозили що року значно менше, як тепер континґентовано на експорт. Не хочемо бути пророками, але досвід з давніших літ каже передбачувати, що і цим разом Польща може на переднівку привозити збіжа із заграниці, очевидно по дорогій ціні, вивізши жито непотрібно у зимі. Очевидно, світ посередників тим не журиться, бо що йому за турбота: він власне користає з того, коли зерно мандрує

то там, то назад! Але як погодити таку мандрівку господарських дібр з засадами доброї господарности?

Рахунок для приватного посередника простий: зимою нормальна експортова провізія плюс нетто 5 зол. премії; весною опять провізія, цим разом уже імпортова. А народнє господарство „зискало" те, що зерно відбуло прогульку за кордон і повернуло назад обтяжене коштами цієї мандрівки. Передчуває цю можливість вже тепер дехто з тих, що є авторами і співдіячами „експортових премій". „Рольнік Економіста" в редакційній передовиці у ч. 22 висловлюється ipsissimis verbis:

„przy zbyt wielkim exporcie może zajść na wiosnę konieczność importu".

Будучи ледви самовистарчальною в ділянці збіжевої продукції, Польща повиннаб бути значно обережнішою у збіжевій політиці.

Експортові премії не осягають своєї мети тому, бо другий економічний закон каже, що ціна підноситься на ринку помітніше аж тоді, коли охочих платити вищі ціни появиться відповідне число (або іншими словами, коли грошевий фонд призначений на закупно товарів, буде досить великий, щоби заважити на ринку попиту). Примір: Коли всі покупці на якімсь ринку представлять грошеву силу 10.000 зол., а до того прибуде ще хтось, хто має всього, скажім 200 зол., то з того ще не виходить, що ціна мусить зараз підскочити в гору. Вартість всеї продукції збіжа в Польщі в останніх роках вагалася між 10 а 12 міліонами тон. Коли приймемо, що на ринок з того село викидало третину (у відношенні до числа населення міст), отже яких 4 міл. тон, а решта йшла на потребу самих продуцентів, то все таки ці невеликі кількости збіжа, які вивезено в листопаді (15—20 тис. сотн.) були занадто зникаючою кількістю, щоби могли помітно зменшити подачу на краєвих ринках.

Очевидно, було би інакше, колиб можна було вивезти більше. Але в тім і річ, що того не можна зробити; не вагаємося твердити, що навіть значна підвишка цін, колиб наступила, не витисне з краю поважніших кількостей збіжа на експорт. Там, де чогось нема, не поможуть і штучні заходи.

Ми вже в статті „Депресія чи таки кріза" (грудень 1929) вказали на те, що, на наш погляд, кріза цін рільних плодів в Польщі не походить з надміру продукції жита, тільки з інших причин. Головною між ними є зменшення купної здібности цілого працюючого населення в Польщі. Що правда, урядові статистики вказують на те, що загальне число безробітних в Польщі не є ніби велике, але не згадують про те, що: а) Польща не є промисловим краєм, тільки по більшости рільничим, отже треба брати не абсолютні цифри, тільки відносні, у процентах загалу затруднених в промислі; б) що до „безробітних" не почислено зайвих робочих сил села; в) що врешті береться під увагу, що значна частина занятих в промислі фактично є теж безробітною, бо не працює через всі дні в тижні. Ось приміри: У бавовняному промислі працювало у серпні м. р.:

6 днів	32·7 %	всіх робітників
5 „	28·9 %	„ „
4 „	34·9 %	„ „
3 „	3·5 %	„ „

У вовнянім промислі ще гірше, бо близько 20% працювало тільки 3 дні в тижні!

Коли додати до того низькі заробітки як фізичних, так умових працівників (приватних і державних), та відому постійну голодівку переважаючої частини сільського населення, то матимемо уяву про нужду, яка панує в широких масах населення. Очевидно, що таке суспільство не представляє належної покупної сили, як споживач рільних продуктів і тут корениться властива причина польської аґрарноцінової крізи; це нам вияснює також факт, чому мимо всіх заходів з боку урядових і громадських чинників ціни не йдуть у гору, хочби до межі тих цін, які є у недалекому Берліні.

Очевидно, теоретично є можливим мимо всього піднести ціни в Польщі. Треба би збільшити вивозову премію хоч удвоє, а може й більше; тоді поплилоб за кордон більше жита, ціни піднялисяб помітніше. Але наслідки такого кроку? Очевидно на весну прийшлобся знова імпортувати те саме жито, але вже по вищих цінах. Який з того хосен для цілости народнього господарства в Польщі? Відповідь була дана вище.

Ми вже згадували і про те, що також на селі спожиття зернових продуктів зменшується в наслідок надмірної бідности населення.

Отже не якісь штучні заходи в роді експортових премій можуть залагодити аґрарно-цінову крізу з користю для селян і для загалу. Тим більше це недоцільний і шкідливий спосіб, коли збут збіжа, за виймкою хіба Познанщини, не є зорґанізований кооперативно, а всі користи з премій злизують торгівці-експортери. При теперішнім стані торгівлі збіжам є тільки одна можливість боротися з крізою: дати іншим боком полекшу сільському населенню. Цією полекшою може бути: відтягнення села від податкового тягару. Держава з легким серцем жертвувала експортерам міліони (за один місяць, коли числити, що вивозиться по 20.000 тон, одержують експортери дурничкою 1 міліон зол., числячи нетто по 5 зол. на сотнарі!). Чомуж так важко говорити з урядовими чинниками, коли йде про полекші фактичному продуцентові дібр — селянинові?

Інші заходи, яких слід вжити, лежать уже в руках самого селянства. Це є передовсім кооператизація збуту рільних продуктів, в даному разі збіжевих. Другий, не менше важний, а навіть лекший до переведення засіб, це швидший перехід на продукцію безріг, птиці, яєць, масла і промислових рослин. Хто сіяв зерно не тільки для себе, але і на збут, тепер нехай добре застановиться над тим, що корисніше і обчисливши, нехай так робить, як йому показує його рахунок. Кооперативних і аґрономічних робітників важним завданням є: бути в цій справі щирим дорадником широкій масі дрібного, часто безпомічного селянства.

Сучасна кріза збіжевих цін є нерозривною частиною загальної господарської крізи в Польщі, якої причиною є замала консумція дібр. Покупна сила населення мусить бути піднесена. Коли буде дана полекша селу, воно зможе закуповувати продукти міста; тоді піднесуться заробітки по містах і місто зможе більше закуповувати продуктів села. Ключ до розвязки цілої загадки лежить в економіці села. Тут є ця зачіпна точка, де треба зачепити підойму, що малаб направити відносини.

Та чи найдеться зрозуміння цієї льоґіки подій в рішаючих кругах Польщі? Покищо не видно познак. Те, що зроблено — експортові премії — не вказує на охоту піти шляхом, який указуємо ми.

Отже з тим більшою енерґією належить самому громадянству взятися за виконання тої частини санаційної програми, якої здійснення є можливе волею самого громадянства. **К. К.**

НАРОДНЄ ГОСПОДАРСТВО.

Система Солярі — один із способів розрішення сучасної крізи збіжевої господарки.

Передмова.

Над цілою Европою хвилею прокотилось сильне зниження цін на збіжа. Европейські держави одна за другою наспіх вживають заходів для врятування своєї продукції збіжа: підіймаються митні оплати; в Німеччині, наприклад, вирішено частину жита закупити на державні кошти, потім це жито „зденатурувати“ (зробити непридатним до вживання людьми) жовчею і спродати господарям по дешевих цінах для відгодівлі с.-г. худоби. Чи не найбільшої гостроти ця кріза збіжевої господарки досягла, одначе, в Польщі і зокрема на українських землях під Польщею, а то тому, що: 1. на українських землях під Польщею занадто велика частина орної землі відводиться що-року під збіжа (від 50% — Станиславівщина до 66% — Волинь); 2. якраз на українських землях найгірше зорґанізовано збут продуктів сільського господарства та сіл.-госп. кредит.

Зниження цін на збіжа до краю руйнує наше селянство; його закупова здібність обнижується до мінімум, і це неминуче тягне за собою крізу в торговлі, промисловості, транспорті, фінансах, кооперації. Тому то так затрівожилися уряди всіх европейських держав, тому то вживають вони таких скрайніх, радикальних заходів оборони місцевої продукції збіжа перед чужим збіжам. Трівога ця посилюється тим, що не є це тимчасова кріза, яка мине протягом року. *Є це затяжна кріза на декілька років.* Викликали цю крізу значні успіхи в галузі виведення нових сортів збіжа (в Канаді, Анґлії, Франції, Італії, Чехії, на Україні, Московщині і т. ін.), в галузі плекання збіжа та орґанізації збуту зерна.

Що до українських земель під Польщею, то тут низькі ціни на зерно потягнуть за собою не лише звуження площі занятої збіжям (ми вважаємо це за позітивне явище), але також і зниження хліборобської культури. Зокрема уживання помічних погноїв в наших господарствах сильно зменшиться, а значить, впадуть врожаї на наших полях і затихнуть в нашій кооперації ті операції по постачанню штучних погноїв на село, які до сьогодня займали поважне місце в оборотах наших кооперативних установ.

Була то почасти й помилка нашої аґрономії, яка все пропаґувала вживання помічних погноїв під збіжеві ростини. Тепер разом з занепадом збіжевих культур помічається серед наших господарів і неохота до уживання помічних погноїв. Але помічні погної не обовязково мусимо уживати під збіжа. Значно вигідніше вживати їх під конюшину, сідераційні (на зелене угноєння) ростини, під буряки, тютюн, лен, городину та на луках. Особливо на уживання помічних погноїв під метеликоцвітні ростини (конюшину, люцерку, люпін, сераделю, кінський біб і т. п.) або на т. зв. „систему Солярі“, мусимо нині звернути особливу увагу. При такому сполученні полевого травосіяння (чи взагалі культури метеликоцвітних ростин на луках, полях і городах) з уживанням помічних погноїв під них ми можемо обійтися зовсім без дорогих азотових погноїв (салітри, сірчану амону, азотняку, мочовини і т. п.) — азот здобудуть нам з повітря дрібні істоти — бактерії, що живуть на корінцях метеликоцвітних ростин. Лишається господареві потурбуватися лише про купівлю фосфоровокислих, калійних (потасових) та вапнякових погноїв; а це вже будуть куди менші видатки на помічні погної, ніж дотепер — при уживанні помічних азотових погноїв. Ці куповані погної (без азотових), як що їх внести перед метеликоцвітними ростинами, будуть збільшувати врожаї піль значно сильніше, ніж збільшували їх помічні погної (разом з азотовими) дотепер. Родючість піль зросте, а видатки зменшаться.

З другого боку при низьких цінах на збіжа стає вигіднішим плекати або кормові ростини (при розвиненому скотарстві), або торговельно-промислові ростини (при розвиненій с.-г. промисловости). І оскільки на українських землях під Польщею збут молочних продуктів орґанізовано покищо найліпше, то стає найвигіднішим плекати саме кормові ростини — в першу чергу конюшину, люцерку, сераделю, буряки, бараболю і т. п. Тому то ми й рішились детальніше спинитись на „системі Солярі“ та розглянути головніші її модифікації (відміни).

1. Первісна модифікація системи Солярі і причини її успіху.

В 80-их роках минулого сторічча італійський аґроном Солярі*) запропонував наступну систему відновлення родючости землі: на полях в межах принятої сівозміни реґулярно висівати червону конюшину (Trifolium pratensae) чи сумішку конюшини з тимоткою Phleum pratensae і вносити під ці трави сумішку фосфорово-кислих та калійних штучних погноїв. Що метеликоцвітні трави, і в тому числі й червона конюшина, сильно підвищують родючість ґрунтів — про це знали ще Римляни, а можливо й азійські народи старих культур, на що вказує, наприклад, знаходження червоної конюшини в Туркестані в гірських оселях Сартів.

Так само ще з часів Лібіґа (Liebig) Льоова (Lowes) Джільберта (Gilbert) відомо було про позітивний в багатьох випадках вплив мішанини фосфорово-кислих та калійних погноїв. Але заслугою Солярі було

*) Про систему Солярі знаходимо вихвалюючі, але короткі згадки в книжках: 1. А. И. Чупров: Мелкое земледелие и его основые нужды. Изд. I. Москва 1905 и изд. II. Берлин 1920 та 2. Проф. И. Якушкин. Учение о севооборотах. Воронеж 1928.

сполучення цих двох заходів (травосіяння + помічні погної) в один нероздільний і горяча пропаґанда цієї „системи“ в колах практичних господарів. Теоретичне пояснення причин надзвичайно швидкого збільшення родючости ґрунтів при приміненні цієї системи сам Солярі дати і не міг, бо людські знання в галузі фізіольоґії ростин, мікробіольоґії та біохемії були ще тоді занадто обмежені, але практичне значіння винайденої системи відновлення родючости ґрунтів було величезне. З північної Італії „система Солярі“ швидко перекинулась в сусідні держави Европи і на сьогодняшний день вона остільки широко розповсюдилась серед західно-европейських господарів, що втратилось і забулося навіть імя винахідника цієї системи — великого Солярі, імя якого людство мусілоб згадувати поруч з імям Лібіґа, Льоова, Джільберта, Гельріґеля і інш.

В сучасний мент ми вже можемо легко пояснити причину успіху „системи Солярі“ — механіку і хемізм процесів, які відбуваються при уживанні цієї системи. Дякуючи працям Гельріґеля, ми знаємо, що метеликоцвітні ростини знаходяться в сімбіозі з азот-фіксуючими бульбочковими (коріневими) бактеріями.

Від метеликоцвітної ростини - господаря бактерії одержують воду та розчинені в ній солі і асіміляти, бо як орґанізми безхрольофільні самі асимілювати CO_2 не можуть; зате бактерії ці мають здібність асимілювати азот повітря (згідно новіших тверджень проф. д-ра Стокласи, які зявляються до певної міри повторенням тверджень Жоржа Вілля, асиміляція азоту відбувається не в коріневих бульбочках, а в листях метеликоцвітних ростин, — бактерії-ж лише виділюють ензіми, необхідні для фіксації азоту), а по смерті бактерій (чи при їх розтворенні — лізісі ензімами ростини господаря) азот тіла бактерій переходить в тіло ростини-господаря; при відмиранні ростини господаря в цілому чи лише його коріння азот ростини стає складовою частиною ґрунту і тут підпадає процесам амонізації, нітріфікації, денітріфікації і т. п.

Коли-ж ми в будь-який спосіб поліпшуємо умови життя метеликоцвітної ростини, — наприклад — вносимо мішанину фосфорово-кислих і калійних погноїв на ґрунтах, де в цьому відчувається потреба, то зріст ростини і сила всіх їх життєвих процесів зростає. Збільшується розмір коріневої системи, зростає кількість коріневих виділень і ціла робота коріння, площа і робота асиміляційної системи ростини також при цьому зростають, а значить зростає і кількість асимілятів та розчинів солей в тілі ростини-господаря. В наслідок цього всього поліпшуються умови існування бактерій-сімбіонтів, вони енерґійно множаться, швидко ростуть і енерґійно асімілюють азот повітря та енерґійно виділюють CO_2 в оточуючий коріння господаря-ростини ґрунт. Збільшення кількости азоту в тілі господаря-ростини приводить до нового підсилення зросту ростини і асіміляційних процесів в ній, а збільшення кількости CO_2 в ґрунті приводить до розчинення певної порції мінеральних річовин ґрунту, які до того були в стані нерозчиннім; крім того CO_2, пройшовши верхні шари ґрунту і перевівши в них в розчинну форму все, що до цього надавалося, переходить в ґазовий стан і нагромаджується в нищих шарах атмосфери безпосередньо над землею, де знаходяться асімілюючі CO_2 орґани ростини-господаря. В наслідок збільшення концентрації CO_2 в надземних шарах атмосфери

збільшується поглинення інфра-червоних промінів сонця цими шарами, і температура повітря та верхніх шарів ґрунту зростає та стає більш рівномірною. Помірковано висока і рівномірна температура, збільшення концентрації CO_2, яка йде на будову асімілятів, яко матеріял, навколо асимілюючих CO_2 орґанів ростини — все це спричиняється до надзвичайного поширення процесів асіміляції CO_2 і витворення нових великих порцій асімілятів. Утворюється свого роду колобіг CO_2: лист ростини — асімілят — бактерія — ґрунт — атмосфера — лист ростини і т. д. Темпо цього колообігу при сприятливих умовах (при оптімумі світла, тепла, повітря, води, мінеральних річовин) все зростає й зростає і нарешті ми можемо побачити дуже значний розвиток ростини-господаря та всіх його орґанів (стебел, листя, насіння, коріння), як рівнож дуже значний розвиток бульбочок на корінні та сильний зріст кількости азоту в ростині і в ґрунті, на якому вона росла. Разом з тим підсилений розвиток корінців ростини-господаря спричиняється до розділення ґрунту в самих ріжноманітних напрямках на горошкоподібні аґреґатні частинки, між якими проходять корінці ростини-господаря. Розкладаючись, ці корінці стають свого рода хідниками для води та повітря, а орґанічна річовина корінців, перейшовши у гумінові та ульмінові сполучення, просякає частинки ґрунту, цементує їх і робить міцними проти розмиву і удару. Таким чином, поліпшення умов зросту метеликоцвітних ростин, зокрема фосфорово-калійне угноєння ґрунту під них на відповідних ґрунтах, неминуче спричиняється до наступних наслідіків: а) збільшення розвитку надземних і підземних орґанів метеликоцвітної ростини (а значить і збільшення врожаю трави, сіна, насіння); б) збільшення кількости азоту у всіх надземних і підземних орґанах метеликоцвітної ростини переважно в формі білків (а значить і поліпшення якости трави, сіна, насіння); в) збільшення кількости азоту в ґрунті; г) збільшення структурности ґрунту і проникливости його для води та повітря; д) збільшення міцности і стійкости структурних елементів ґрунту проти розмиву водою та проти роздроблення ударом. Це й є причини успіху системи Солярі. Коли вже простий посів метеликоцвітної ростини — без особливого догляду за нею значно поліпшує фізичні та хемічні властивості ґрунту, то „система Солярі", особливо на ґрунтах бідних, виснажених, відновлює родючість ґрунту в декілька раз сильніше. І оскілько зі всіх видів угноєнь азотові є найдорощі, то система Солярі, яка дає господарству великі засоби азоту, беручи його з запасів азоту повітря, — є з народньо-господарської точки зору винаходом не менш важливим, ніж винахід синтези азоту повітря фабричним шляхом; з приватно-ж господарської точки зору є це винахід навіть більш важливий, бо він дає можливість кожному господареві забезпечити своє господарство азотом власними засобами і значно дешевше, ніж при купівлі азотових погноїв, а разом з тим сильно поліпшити фізичні властивости ґрунту, чого помічні азотові погної зробити не можуть. „Система Солярі" є найдешевше джерело азоту в господарстві і разом з тим — найдоцільніший спосіб відновлення родючости ґрунтів.

Зявляється питання: чи скрізь — на всіх типах ґрунтів і при всіх кліматичних умовах можна уживати „систему Солярі", в чистому первісному вигляді, а чи для окремих районів треба її в певний спосіб змінити, модифікувати?

2. Модифікація Шульц фон Люпіц („Люпіцька система").

Року 1855 в Німеччині тільки що закінчивший університет Шульц*) почав керувати маєтком „Люпіц". Маєток цей розташований був на бідних піскуватих ґрунтах (пустошах), на яких ріс переважно верес, і лише вівці могли там знайти собі погане пасовисько. Не було кормів; без кормів не можна було зібрати гною-обірнику, а без обірнику не можна було збільшити урожайности полів. Маєток давав страти. Але Шульц помітив, що одна ростина і на цих бідних ґрунтах буйно росте, а саме — люпін. Далі Шульц спостеріг, що люпін, наколи під нього вносити фосфорово-кислі та калійні погної, не тільки обходиться без азотових погноїв, але збогачує на азот той ґрунт, на якому ріс, і тим збільшує врожай наступних за люпіном ростин. Коли-ж буйно вирос-ший на погноях люпін заорати в землю, то врожайність такої ріллі ще більш зростає. Шульц з великим успіхом примінив цю комбінацію (люпін по томасині та каініті) в широкому розмірі, думаючи одначе, що це є ніщо інше, як „система Лібіґа". Одначе це зовсім не була система Лібіґа, а власна система Шульца фон Люпіц. Успіх її в маєтку Люпіц характеризується врожайністю бараболі, яка за час 20—25 років збільшились в $2^1/_2$ раза.

Анальоґічну-ж систему, але з заорюванням конюшини, запропонував французький аґроном Жорж Віль**), назвавши всі ці системи з заорюванням метеликоцвітних ростин „сідеральними системами". З того часу всі ці системи так і називаються, а винахідником їх вважають Жоржа Вілля, хоча по суті сідеральні системи приміняли вже Римляне та Египтяне.

„Люпіцьку" сідеральну систему випробовували***): спочатку проф. Будрин (1880—1900 рр.) в Пулавах (кол. Ново-Олександрівський с.-г. Інститут), потім проф. С. М. Богданів в Києві та в Радомишльському повіті****), потім — від р. 1909 чернигівське ґуберніяльне земство, а в часі війни Радомишлянська (1914 р.) та Новозибківська (1916 р.) с.-г. досвідні стації — все, як бачимо, на північно-українських землях. Всі дотеперішні досвіди з люпіцькою сідеральною системою на північних українських землях довели доцільність та вигідність примінення її на пісках, бідних глинах та суглинках нашого Полісся, — далі, на південь — в Лісо-степу і Степу, з огляду на брак води, — система ця, очевидно, примінення не матиме.

Механіка та хемізм цієї системи ті самі, що в системі Солярі — лише тут вередлива що до ґрунтів многолітня конюшина замінена дуже невередливою „пісковою" однорічною ростиною — люпіном.

Досвіди проф. П. Коссовича та Д. Прянішнікова показали, що люпін має дуже активне коріння і може брати фосфорову кислину навіть з таких малорозчинних фосфорових сполучень, як соли фосфорової кислини, дрібно мелених фосфоритів і кістяного борошна. Ця властивість люпіну дає можливість примінювати на бідних ясних ґрунтах дешеве фосфоритне борошно без попереднього оброблення його сір-

---

*) Д. И. Прянишников: Поднятие земледелия на севере, как средство облегчить кризис продовольствия и транспорта. Мск. 1920.

**) А. С. Єрмолов: Організація полеваго хозяйства. Петербург 1914. стор. 528.

***) С. М. Богданов: Воздѣлываніе песчаных почв. Кіев 1915.

****) С. М. Богданов: Воздѣлываніе песчаных почв. Кіев 1915.

чаною кислиною чи будьяким іншим способом. Можна гадати, що Побужські (але не Подністрянські) фосфорити, зокрема-ж Несвіжські, при умові дуже тонкого розмолу їх, теж будуть надаватись для цієї ціли. Це булаб найдешевша модифікація системи Солярі для бідних поліських, волинських та галицьких ґрунтів.

3. Сераделова модифікація системи „вічне жито".

В самому початку XX. сторіччя в Східній Прусії і корінній Польщі росповсюдився дуже цікавий спосіб полевої господарки, відомий в літературі під назвою „вічне жито" (ewig Roggen). Описав його д-р Маєр (Dr. Lothat Mayer: Der ewige Roggenbau [Immergrun]. Seine Bedingungen und seine Rentabilität. Neudamm, 1907). Зміст цієї системи полевої господарки полягає в наступному: що року на тому самому полі з осени висівається жито з сильним мінеральним фосфорово-кислим угноєнням, але обовязково рядковою сівалкою; наступної весни по житі теж рядковою сівалкою, але впоперек до рядків жита, сіється сераделя (Ornithopus Sativa L.) — метеликоцвітна однорічна ростина, що є дуже придатна для поліпшених пісків: під захистом жита сераделя добре вкорінюється, використовуючи рештки мінеральних погноїв, що вносились під жито і що їх ще жито не використало; сераделя розвивається остільки буйно, що вже при косовиці жита стебла сераделі попадають під косу і далі — в снопи та солому жита (перший укіс сераделі); по жнивах сераделя швидко відростає знову, але другий раз її вже не косять, а незадовго перед посівом озимого жита — заорюють; під жито знова вносять томасину чи суперфосфат і аж по них висівають жито; і так — щороку. Завдяки сераделі і фосфатам жадного втомлення ґрунту не помічалось, а жито що року давало дуже високі врожаї. По суті є це двопільна сівозміна: 1. жито, 2. сераделя, —але стиснута до одного року, а внесення фосфатів перед посівом жита (а значить й перед посівом сераделі) особливо, як що береться томасина-погній з поволірозчинною формою фосфорових сполучень, надає цій системі той самий зміст, що його має сідеральна „люпіцька" система та система Солярі, себто підсилення росту метеликоцвітної ростини в цілях збільшення: а) фіксації азоту, б) наростання орґанічної річовини, в) ґрунт поліпшуючої чинности коріння. Неясним є питання про те, як піддержується білянс калія. Очевидно, мусить бути ще й погноєння гноєм-обірником, до якого перейшли віджививні річовини лучного сіна, себто білянс калія піддержується за рахунок лук і угноєнь, що на луки вносяться.

В часи світової війни, коли Німеччина особливо гостро потрібувала азотових сполучень для виробу вибухових річовин, а німецьке сільське господарство лишилось зовсім без азотових погноїв, підсів сераделі до угноєного калієм і фосфором збіжа сильно розповсюдився по цілій Німеччині і в цей спосіб Німеччина в значній мірі була врятована від повних неврожаїв та голоду.

Цю модифікацію необхідно примінювати і на наших землях, даючи штучні погної під збіжа і підсіваючи сераделю на тих частках збіжа, де не підсівалося конюшини чи іншої многолітньої трави, а в осени, заорюючи сераделю (на бідніших ґрунтах) чи використовуючи її на траву і випас (на багатших ґрунтах). На багатих чорноземах можуть бути невдачі — буйно розвинене збіжа може поглушити сера-

делю, але на ґрунтах легких та ясних і при тій кількости атмосферних опадів, що її маємо на західно-українських землях під Польщею, успіх сераделевої модифікації забезпечений. **Доц. Віктор Доманицький.**

(Кінець буде).

Праця в селянськім господарстві.

Три головні чинники становлять основу в сільсько-господарському виробництві: природа, капітал і праця. У нас ці питання, в приміненні до селянських господарств, можна сказати, зовсім не оброблені. Тому хочу на цім місці кинути деяке світло на використання і умовини ручної праці і праці тягла в селянськім господарстві. Питання про ролю праці в селянському господарстві дуже цікаве, з огляду на трудовий його характер і на тенденцію до механізації сільського господарства. Цікаво власне знати, на скільки введення машин вже тепер впливає на збільшення чи зменшення ролі людської праці. Цікаво теж знати, яким є справді надмір робочих рук на селі.

Розпоряджаємо даними з 16 селянських господарств Галичини, що під моїм проводом вели сільсько-господарське рахівництво в секції сіль.-госп. економії при „Сільськім Господарі". Селяне посилали до секції тижневі звіти про грошові обороти, натуральні і працю, тому дані є точні. Правда, що 16 господарств, це замале число, щоби виводити висновки про всю масу господарств, але доки не маємо більше матеріялів, то і це невеличке число господарств, дасть нам деякий погляд на відносини праці, тим більше, що вони за виїмком гірських околиць, будуть до себе дуже подібні.

Обслідувані господарства ділимо на ґрупи після величини загальної площі, а то: на 2—5 га, 5—10 га і 10—20 га.

Господарств в розмірі 2—5 га було 6 з судових повітів: Зборів, Дрогобич, Перемишль, Сокаль і Перемишляни.

Господарств розміром 5—10 га було 8 з повітів: Галич, Тернопіль, Чортків, Перемишль, Борщів, Турка, Городенка і Городок.

Господарств в розмірі 10—20 га було 2 з повітів: Заліщики і Львів.

Для орієнтації наводимо загальну таблицю, що подає загальні відомости про величину, кількість і площу обслідуваних господарств, про кількість членів родини, робочого інвентара і кількість годин зужитої праці. Рахуючи 10 годин за робочий день, дістанемо кількість робочих днів по скресленні останньої цифри. (Див. табл. ч. 1. на ст. 13).

По розгляді наведеної таблиці належить передовсім ствердити, що на 1 господарство припадає пересічно площі:

в ґрупі	2—5	га	3,47	га	заг. пл.,	або	3,26	госп.	пл.
„	5—10	„	6,95	„	„	„	6,77	„	„
„	10—20	„	13,55	„	„	„	11,39	„	„

Зі збільшенням господарств збільшується очевидно і площа на голову. В першій ґрупі бачимо лише 0.65 га на голову всіх членів

ТАБЛИЦЯ 1.

	Кількість	Площа в га		Кількість членів родини		Кількість	Праця в годинах									
								Денних робітн.		Челяди		Членів родини		Разом		Загалом ручн. праці
Вел. госп.	господарів	загальна	господ [1])	дорослі	діти	коней	Коней	мужчини	жінки	мужчини	жінки	мужчини	жінки	мужчини	жінки	
2—5	6	20,83	19.54	21	9	7	9,707·05	1,099·5	1,191·5	3,923·—	3,507 5	16,213·—	19,803·5	21,235·5	24,502·5	45,738·—
5—10	8	55,57	54,20	32	7	14 [2])	15,283·—	3,233·5	9,832·—	14,104·—	3,898·5	30,416·5	27,518·—	47,754·—	41,248·5	89,002 5
10—20	2	27,11	22,79	10	2	5 [2])	5,054·—	1,545·—	3,888 5	4,354·05	3,350·—	8,539·5	6,364·5	14,439·—	13,603·	28,042·

[1]) Отже без будівельної площі, ліса і неужитків.
[2]) В тім одно молоде.

родини, в другій 1.39 га, в третій 1.90 га господарської площі. Те саме явище бачимо, коли перечислюємо площу на дорослих — працюючих членів родини.

Площа на 1 члена родини ТАБЛ. 2.

	2—5 га		5—10 га		10—20 га	
	заг.	госп.	заг.	госп.	заг.	госп.
На дорослих	0,99	0,93	1,74	1,69	2,71	2,28
На всіх	0,69	0,65	1,42	1,39	2,26	1,90

Коли заінтересуємося і працею тягла, то знов-же належить підчеркнути, що на 1 робочого коня припадає:

в госп. 2—5 га — 2·79 га госп. пл.
„ 5—10 „ — 4·17 „ „ „
„ 10—20 „ — 5·70 „ „ „

Очевидно, що відповідно до величини господарства збільшується в поодиноких ґрупах господарств загальна сума ручної праці і праці тягла.

На 1 господарство припадає всієї праці:

в госп.	2—5	га	ручн. праці	7623	год.	тягла	1618 год.
„	5—10	„	„ „	11125	„	„	1910 „
„	10—20	„	„ „	14021	„	„	2027 „

Це є самозрозуміле, бо господарство з ґрупи 2—5 га має 3.26 га господарської площі, а 10—20 гектарове господарство 11.39 га. Для нас цікаво буде приглянутися зужиттю праці в поодиноких ґрупах на одиницю господарської площі, т. є. на 1 га.

На 1 га госп. площі було зужито праці:

в госп.	2—5	га	ручн. праці	2341	год.	тягла	497 год.
„	5—10	„	„ „	1642	„	„	282 „
„	10—20	„	„ „	1230	„	„	222 „

Тут бачимо зовсім противне явище, ніж попереду. Чим більше господарство, тим менше зуживає ручної праці і тягла на одиницю площі — на 1 га. Найбільше праці вимагає 1 га найменшого господарства, або іншими словами, так ручна праця, як і праця тягла є ліпше використана на більшім господарстві. У великім поміщицькім господарстві і в більших селянських господарствах відіграють поважну ролю передовсім машини при зужитті ручної праці і тягла. В нашім випадку машини менше впливають на зужиття праці, бо до найповажніших машин в обслідуваних господарствах належать керат і молотілка, котрі находимо в кожній ґрупі господарств. Зменшення праці на одиницю площі належить приписати економіці часу, кращому положенню площі, а вслід затим і більшій інтенсивності праці.

Коли розглядати ручну працю з точки погляду найму, то дістанемо слідуючий образ:

Госп.	зужито ручн. праці: загалом	з того: чл. родини	наймл. робіт.
2—5 га	45.738·0—100%	36.016·5—78·7%	9.721·5—21·3%
5—10 „	89.002·5—100%	57.934·5—65·1%	31.068·0—34·9%
10—20 „	28.042·0—100%	14.904·0—53·1%	13.138·0—46·9%

Зі зростом величини господарств зменшується кількість праці членів родини, а прибуває праця найманих робітників. Явище це не потребує навіть блищого пояснення, бо як видно з вище наведених цифр, зі зростом величини господарств, росте і госп. площа на 1 робочого члена родини. Тут лише приходиться звернути увагу на те, що і ті найменші господарства користуються наймленою працею і то в поважнім розмірі, бо користуються нею на 21.3%. Очевидно, що члени родини тих господарств в свою чергу наймаються на роботу в чужих господарствах чи то прямо за гроші чи за відробок. Але всеж таки ще лишається мимо того чужої праці по відчисленні праці членів родини в чужих господарствах:

в ґрупі	2—5	6.108 год.	5—10	29.189·5 год.	10—20	12.652 год.
на 1 га госп. пл.	„	312 „	„	538·0 „	„	555 „

Наймана праця в обслідуваних господарствах є двоякого рода, а саме: праця принагідних денних робітників і праця челяді, т. є. чужих осіб, що на стало замешкують при родині. На 1 господарство і на 1 га госп. площі було чужої праці в годинах:

ТАБЛ. 3.

Величина господ.	Загалом		Денних робітн.		Челяди	
	на 1 госп	на 1 га	на 1 госп.	на 1 га	на 1 госп.	на 1 га
2—5	1.620	497	381	117	1.239	380
5 - 10	3.883	573	1.633	241	2 250	332
10 20	6.568	576	2.716	239	3.852	337

Загалом наймана праця в перечисленні на 1 господарство сильно росте зі зростом господарств. В перечисленні на 1 га зріст найманої праці не такий вже замітний. І тут, як було вже вище сказано, є краще використання праці. На цім місці звернемо увагу на відношення обох родів найманої праці між собою. В найменших господарствах так на 1 господарство, як і на 1 га госп. площі переважає праця денних робітників. За те в ґрупах вищої катеґорії зі зростом господарств праця челяді значно перевищує працю денних робітників.

В селянськім господарстві працюють рівнорядно мужчини і жінки. Коли розглядати справу з того боку, то бачимо, що не зважаючи на походження праці, зуживається ручної праці загалом на 1 господарстві:

в госп.	загалом:	в тім праці:	
		мужчин	жінок
2—5 га	7.623	3.539—46·4%	4.084—53·6%
5—10 „	11.125	5.969—53 6%	5.156—46·4%
10—20 „	14.021	7.219—51·5%	6.802—48·5%

Лише в найменшій ґрупі господарств більше праці вкладають жінки, ніж мущини. В двох других ґрупах кількість праці мужчин перевищує. Для докладного вияснення цієї справи належало би навести кількість робочих сил обох полів, чого, на жаль, не можемо подати.

Наймана праця мужчин і жінок в поодиноких ґрупах господарств з огляду на денних і сталих робітників виглядає рівнож цікаво, як видно з наведених нище цифр (в перечисленні на 1 госп.).

Вел. госп.	денні робітн.:		челядь:		разом:	
	мужч.	жінки	мужч.	жінки	мужч.	жінки
2—5 га	183	198	654	585	837	783
5—10 „	404	1,229	1,763	487	2,167	1,716
10—20 „	772	1,944	2,177	1,675	2,949	3,619

Розглядаючи обі ґрупі найманих робітників, бачимо засадничі ріжниці між ґрупою поденних робітників і ґрупою челяді. В першій ґрупі наймаються головно жінки, в другій головно мужчини.

Що до праці між членами родини, то з виїмком найменших господарств, більше праці вкладають мужчини.

Відношення праці мужчин і жінок членів родини було слідуюче в перечисленні на 1 госп.:

Вел. госп.	праця:		
	мужчин	жінок	разом
2—5 га	2.702—45·0%	3.301—55·0%	6.003
5—10 „	3.802—52·5%	3.440—47·5%	7.242
10—20 „	4.270—57·3%	3.183—42·7%	7.453

Зі зростом господарства росте кількість праці мужчин, а маліє кількість праці жінок — членів родини.

Дуже важною річчю є, незалежно від економіки праці, приглянутися, чи робочі руки на селі находять стало заняття протягом цілого року. Для ілюстрації цього питання беремо працю членів родини обслідуваних господарств. Не рахуючи дітей, що також є помічними в сільському господарстві, праця 1 дорослого члена родини виносить в год.:

Вел. госп.	праця 1 чл. род.	лишається вільних робочих днів
2—5 га	1.715	120·5
5—10 „	1.810	111·0
10—20 „	2.804	11·6

Коли відчислимо 73 днів в році, що припадають на неділі і українські свята, то лишається **292** робочих днів в році. З наведених цифр

видно, що в селянськім господарстві — головно в двох перших ґрупах — близько половина робочого часу залишається не використана. А не використовується цей час не тому, щоби наші селяни не хотіли роботи, але просто з браку варстату праці. Коли би так перечислити ті всі міліони робочих сил, що змушені сидіти бездільно і дати їм корисне заняття, то нація придбалаб матеріяльні а вслід за тим і духові цінности. Розвязка цього питання зробила би цілий переворот в нашім господарсько-суспільнім житті.

Після наших даних лише остання ґрупа господарств майже використовує робочий час.

Ще гірше мається справа з використанням часу у коней. Один робочий кінь дав за рік днів праці:

Вел. госп.	праця 1 коня	лишається вільних робочих днів
2—5	138	154
5—10	117	175
10—20	126	166

І не дивниця, бо наші селянські господарства є сильно перетяжені робочим інвентарем, стисліше кажучи — кіньми.

На 1 коня припадає до обрібки:

в госп.	2—5	га — 2·79	га кругло	5	морґів	госп.	площі
„	5—10	„ — 4·16	„ „	7	„	„	„
„	10—20	„ — 5·70	„ „	10	„	„	„
середньо	2—20	„ — 4·02	„ „	7	„	„	„

Пересічно 1 кінь обробляє в наших селянських господарствах 4.02 га або 7 морґів. Порівнюючи стан робочих коней в наших господарствах з селянськими господарствами Швайцарії і Німеччини, находимо у нас за велике число коней.

В Швайцарії 1 кінь обробляє 6 і пів га або 11 морґів госп. пл. В Німеччині на комасованих господарствах — 9.2 га або 15 і пів морґів госп. пл., на некомасованих госп. — 6 га або 10 і пів морґів госп. площі.

Не менше цікавим буде зясувати, на які ділянки господарства зужито ручну працю і працю тягла. Видно це з наведеної таблиці: (Див. табл. на ст. 18).

Найбільше праці тягла присвячується у всіх трох ґрупах господарств на збіжа і окопові, то є на полеву господарку, що є остаточно в наших відносинах самозрозумілим. В першій ґрупі господарств йде на полеву господарку 37.9% праці тягла, в другій 51.9%, в третій 52.6%.

Друга позиція, що звертає на себе увагу, це зарібки і відрібки. Головно перша ґрупа господарств виказує поважний відсоток праці тягла на зарібках, бо аж 26.0%, друга 18.5%, а третя 7.0%.

Праця тягла на тваринну продукцію в порівнанні до приходів, які дає та галузь господарства, є відносно мала, коли би вчислити навіть працю на пашу.

За те ручна праця вибивається передовсім в позиції праці на тваринну продукцію і то у всіх трох ґрупах. Зі зростом величини госп-ва кількість праці маліє. (28.0%, 27.6% і 25.8%). Друга позиція, що абсор-

ТАБЛ. 4.

ПРАЦЯ ЗУЖИТА НА ПООДИНОКІ ДІЛЯНКИ ГОСПОДАРСТВА.

Зужито праці в год. на:	ПРАЦЯ ТЯГЛА						РУЧНА ПРАЦЯ					
	2 — 5		5 — 10		10 — 20		2 — 5		5 — 10		10 — 20	
	на 1 госп.	в %%	на 1 госп	в %%	на 1 госп.	в %%	на 1 госп.	в %%	на 1 госп.	в %%	на 1 госп.	в %%
Харчі, млин, дрова . .	151	9,4	83	4,4	99	3,9	1456	19,1	1932	17,4	2788	19,7
Порядок в хаті, білля і ин.	1	0,1	3	0,2	67	2,7	335	4,4	418	3,8	596	4,2
Будинки, знаряддя . .	72	4,5	16	0,9	11	0,4	182	2,4	271	2,4	446	3,2
Адміністрація	95	5,8	119	6,2	427	16,9	197	2,6	353	3,2	381	2,7
Заробок, відробок, фірманки	420	26,0	353	18,5	176	7,0	680	8,9	382	3,4	571	4,0
Публичні цілі (шарварок)	41	2,5	18	1,0	6	0,2	52	0,7	221	2,0	35	0,2
Тваринна продукція .	15	0,9	44	2,2	3	0,1	2136	28,0	3075	27,6	3647	25,8
Збіжа	392	24,2	500	26 1	727	28,8	1076	14,1	1942	17,5	1268	9,0
Окопові	221	13,7	493	25,8	602	23,8	788	10,1	1520	13,6	1504	10,7
Городина—сад . . .	19	1,2	120	6,3	182	7,2	154	2,0	275	2,5	2263	16,0
Паша	132	8,2	80	4,2	65	2,6	227	3,0	213	1,9	225	1,7
Промисл. рослини (тютюн, лен і ин.) . .	9	0,5	11	0,6	1	—	76	1,0	197	1,8	76	0,5
Обірник	17	1,1	8	0,4	70	2,8	37	0,5	26	0,2	76	0,5
Инші госп. чинности .	31	1,9	62	3,2	91	3,6	222	2,9	302	2,7	245	1,8
	1618	100	1910	100	2527	100	7623	100	11125	100	14121	100

бує найбільше ручної праці, це приготування харчів, млин, дрова і то знову же у всіх трох ґрупах господарств, доперва потім йде праця на полеву господарку.

Поважну рубрику ручної праці становлять зарібки — відрібки і то рівнож у всіх трох ґрупах. **інж. О. Охрим.**

НАУКОВА ОРГАНІЗАЦІЯ ПРАЦІ.

Психотехніка, як основа наукової орґанізації праці.

Одною з модерних проблєм сучасної доби являється проблєма вибору професії за допомогою науки, що має назву психотехніки.

Проблєма ця чим далі набирає все більшого значіння й ваги і стає під кожним оглядом катеґоричною вимогою сьогоднішнього дня.

Актуальність цього питання, будь-то з боку економічного, чи-то орґанізаційного, являється очевидною і диктує нам необхідність ознайомитися з ним, хоч би в самих необхідних і тісних словах цього короткого і неповного нарису. Завданням нашим є дати, по можливости, найголовніші відомости з обсягу цієї науки, яка стремить для добра людства — перевести в життя своє основне і найголовніше правило: „кожного чоловіка поставити на належному місці“, себто — для кожної праці добрати найвідповідніших людей, які, по своїх фізичних силах та інтелєктуальних здібностях, найбільш відповідали-б вимозі найпродукційнішого виконання певної роботи.

Питанням вибору професії не так давно стала займатися наука, але, не дивлячись на це, вона вже спромоглася зацікавити собою значні галузі людської праці, відкривши нові перспективи на шляху удосконалення орґанізаційної роботи.

Даючи психольоґічну аналізу ріжнородних професій і визначуючи необхідні для них інтелєктуальні здібности, — ця молода наука стремить скерувати трудове життя людей на нове русло і відзвичаїти від шкідливої рутини, від традиційної практики наших батьків. В богатьох випадках вона стремить до усунення поширеної практики, коли рід занять опреділюється або приналежністю до певної суспільної ґрупи, з якою звязує людину випадковість народження, або коли рід заняття вибирається в залежности від величини зарібку чи просто від випадкової можливости десь і щось заробити.

Психотехніка видвигає наперед нові, наукою перевірені способи орґанізації людської праці. Ці її досягнення в численних випадках приймаються багатьма установами, що зрозуміли величезну користь психотехнічних досягнень й почали примінювати їх на практиці в житті з величезним успіхом і позітивними результатами. Справа в цьому напрямі вже посунулася остільки наперед, що уряди деяких

культурних країн відповідними законами стали вимагати переведення психотехнічних іспитів для певних професій, що бувають звязані з небезпекою для життя людей. Але, на жаль, так справа не стоїть всюди й, не дивлячись на значні досягнення психотехніки, зовсім не звертається уваги на річ першорядної ваги, а саме: чи дана особа по своїм психічним та фізичним якостям є здібна до виконування даної роботи з максімум висліду?

В результаті такого відношення до діла, на обрій життя являються т. зв. „професійні хороби", як результат невідповідного добору фізичних працівників, по ознаках фізичного характеру, і нервові захорування, як результат невідповідного добору умових працівників, по ознаках інтелектуального характеру. Само собою зрозуміло, що робота таких людей, що працюють на невідповідному для їх здібностей місці, не може похвалитися великою продукційністю.

Вже давно деякі лікарі підносили питання й не один раз підкреслювали необхідність добору фізичних працівників для фабрик і заводів, а саме — людей з такими фізичними якостями, орґанізм яких міг би успішно боротися з хоробами, які є неминучі при роботах певного характеру. Останніми часами ними-ж була звернена увага й на ріжного рода душевні захорування, що були викликані також невідповідним вибором професії. Так парижський психіятр Пер Жане приводить в своїх працях велику скількість подібних прикладів нервових захорувань, що були викликані невідповідністю посад. Він розповідає, приміром, про одного урядовця, який дуже добре виконував свою роботу і був задоволений і щасливий, перебуваючи на даній посаді і роблючи свою привичну працю. З часом його було переведено з підвищенням до іншої роботи, але нова посада не відповідала якостям його душі і він врешті тяжко захорів, бо більшу відповідальність, що була звязана з новою посадою, не могла витримати його нервова система. Переведений на старе місце, він цілком видужав і по старому був задоволений і щасливий, виконуючи своє улюблене діло.

Подібних прикладів можна навести без кінця і краю, прикладів, що будуть служити яскравим доказом необхідности фізіо- і психотехнічних обсервацій кандидатів, що претендують на ріжні професії чи посади. Життєвий досвід постепенно і непомітно поставив цю проблєму на порядок денний і розвязав її в спосіб позітивний, доводячи, що від людини, що домагається певної посади, — крім знання свого фаху, нині ще треба вимагати відповідних фізичних моральних та інтелєктуальних здібностей.

Дати оцінку фізичних і моральних здібностей кандидата не робить великої трудности, бо фізична здатність дуже легко пізнається лікарями та фізіотехніками, а моральні якости, звичайно оцінюють або на підставі відповідних рекомендацій, або пробними прийомами на певний час, на протязі якого виявляється та чи інша вдача кандидата. Але не так легко пізнати інтелєктуальні здібности петента, його психічні якости та нахил до певної роботи. Оцінка цих психічних здібностей являється досить складною проблємою, яку з поважним успіхом розвязує нова модерна наука, предмет нашого нарису — психотехніка, галузь експеріментальної психольоґії.

Початок цієї науки та її основу — дали праці професора психольоґії Гарвадського Університету в Америці Мюнстерберґа, який заці-

кавився ідеєю добору осіб американського інженера Тейлора (Fredoric Winslow Taylor родився 20. марта 1856 р., вмер 21. марта 1915 р. в Филадельфії) і посвятив їй свою увагу та студії.

Тейлора, по суті, треба назвати творцем ідеї „наукової орґанізації праці". (Так він назвав свою орґанізаційну систему). Але Тейлор, провадючи в життя свою систему добору осіб з метою найпродукційнішого використання здібностей робітників на відповідних роботах, ніколи не задумувався над питанням, чому саме один робітник є кращий від другого і в чому власне суть того, що один робітник підходить, а другий не підходить для даної роботи... Тому його спроби добору осіб ніколи не малиб серйозних наслідків, колиб цим питанням не зацікавився проф. Мюнстерберґ, який власне і спричинився своїми працями до появи нової науки — психотехніки.

Студіюючи ріжного роду працю, проф. Мюнстерберґ прийшов до висновку, що кожна професія вимагає для себе не лише певних фізичних здібностей до фізичної праці, але й здібностей чисто психічного характеру, які в залежности від певної професії, мусять бути такими чи іншими. Він довів, що ріжні професії вимагають для себе спеціяльного роду памяти, спеціяльного роду уваги, відповідного ритму праці, певної швидкости реаґування нервової системи, тої чи іншої комбінаційної здатности і т. д. і т. д.

Дійсно, коли ми уважно приглянемося до ріжного роду занять, то зауважимо, що одні з них вимагають для себе постійної напруженої і рівномірної уваги, в той час, як другі не потрібують цієї рівномірної й постійної напружености, вимагаючи для себе збільшення уваги лише в певних, точно зазначених моментах, як це, скажемо, має місце при деяких працях металюрґічної продукції. Продовжуючи свої спостереження, ми зауважимо далі, що урядовець при картотеці мусить мати добру память на імена та числа, фірман мусить добре памятати місця, які він переїздить, завідуючий персоналом мусить мати добру память на лиця, летун мусить мати добру здібність абстракції, себто уміти відокремити одне враження від цілої маси інших, мусить вміти також фіксувати свою увагу одночасово на кількох предметах і посідати певну швидкість реакції, точно зазначений її мінімум, без якого йому небезпечно булоб літати і т. д.

З другого боку, вже є давно відомою аксіомою, що люде різко ріжняться один від другого по своїх психічних якостях. Психольоґія, а власне відділ її, що має назву діференціяльної психольоґії, вже давно це доказала, доводячи, що є люде, котрі вміють провадити орґанізаційну працю, наказувати і вести за собою інших і є люде, що вміють лише виконувати наказане і нездібні до жадної творчої роботи; є люде, далі, що люблять постійний рух і люде, що люблять тиху, спокійну, монотонну роботу... Ми не будемо далі перераховувати всіх цих властивостей людської психіки та вдачі, що дає нам психольоґія, бо і без цього нам цілком мусить стати зрозумілим те основне правило психотехніки, що було нами приведено вгорі, а саме: кожний чоловік мусить стати на належному місці, щоб дати максімум продукційности праці при мінімум затрати енерґії. Таким чином, максімум продукційности праці осягнеться лише тоді, коли певні посади, що вимагають відповідних психічних здібностей, — будуть обсаджені людьми, які якраз ці здібности посідають.

Як-же психотехніка стремить до цієї своєї мети: „кожного чоловіка поставити на належному місці?". (Ми не торкаємося тут, за браком місця, т. зв. „раціоналізації праці", що також, як відомо, являється предметом психотехнічних досліджень).

Як ми вже зауважили вгорі, ріжнородність психічних якостей, що вимагається ріжними професіями, відповідає ріжнородности душевних якостей окремих людей. Таким чином, проблєма добору осіб — зводиться до розвязання 2-х завдань, а саме:

1. до точного означення тих душевних здібностей, які є необхідні для тої чи другої професії; завдання це розвязується точною психольоґічною аналізою кожної професії зокрема; і

2. до оцінки, чи даний кандидат має в собі ці душевні якости, що є необхідні для даної професії?

Перше завдання, а саме: психольоґічна аналіза професій, — психотехніка розвязує трьома шляхами:

1. запитанням робітників-професіоналів про те, які саме душевні якости вони вважають конечними для того, щоб мати змогу найпродукційніше виконувати свою роботу;

2. анкетними листами з вичисленими там визначеннями ріжнородних душевних здібностей,. що посідає людина й, нарешті

3. персональним спостереженням процесу праці ріжнородних професій самими дослідниками-психольоґами.

Перша метода, метода запитань, не дала бажаних наслідків, бо працівники обмежувалися відповідями лише загального характеру, в більшости своїй не будучи здібними побудувати точні определіння тих душевних здібностей, які були потрібні в їх професіях.

Друга метода анкетних листів дала більше результатів, бо робітникам лишалося лише вирішити на підставі персональних спостережень, які саме душевні якости з надрукованих в анкеті, є найбільш потрібні для їхнього фаху. Розуміється, в цьому випадку вибирати серед готового матеріялу було значно легше, ніж самим давати определіння душевних якостей, тому ця анкетна метода закріпилася і увійшла в життя.

Крім анкет, що досліджують психічні властивости спільні для цілого ряду професій і являються т. ч. анкетами загального характеру, існують анкети, призначені виключно для психольоґічної аналізи окремих професій, цебто анкети спеціяльного характеру.

Може трапитися одначе, що подібні анкети, чи то загального, чи то спеціяльного змісту, можуть бути або неповні, в розумінні поставлених запитань, або можуть дістати неточні віідповіді. В таких випадках — дуже корисною є:

третя метода психольоґічної характеристики професій, — метода персональних спостережень, коли дослідник-психольоґ сам на місці праці придивляється до процесу роботи, збираючи відповідний матеріял. Ця третя метода являється найбільш розповсюдженою, бо вважається найбільш вірною.

Друге завдання проблєми добору осіб, саме: оцінка психо-фізіольоґічних здібностей кандидата до певної професії, розвязується так званими „тестами" (від анґлійського слова test), пробними психольоґічними іспитами, що були вперше примінені американським психольоґом Каттелем в 1890 році. Тести ці мають метою дати діяґнозу пси-

хо-фізіольоґічних здібностей певної особи до даної праці. Так, приміром, щоб дослідити, чи надається дана особа, скажемо, до торговельної діяльности, відповідними тестами перевірюється у кандидата: 1. такт і вихованість, 2. розуміння людей (чисто психольоґічний фактор), 3. обережне поводження з товаром і точне знання, де який товар лежить, 4. ввічливість з клієнтами і вміння з ними поводитись, 5. приємні манери, приємний усміх, і взагалі приємна зовнішність, 6. симпатичний склад характеру, 7. терпеливість, 8. постійно добрий настрій і ряд інших якостей, які на підставі праць проф. Парсенса вимагалися для торговельної діяльности.

Французький психольоґ Ляі та американський Лінк, щоб дати діяґнозу психо-фізіольоґічної здібности кандидата до праці на машині до писання, перевіряли: 1. загальний інтелєктуальний розвиток, 2. шкільну підготовку, 3. знання мов, 4. професійну підготовку, 5. степень уважности, 6. степень памяти на слова, імена та числа, 7. тип памяти (зорова, слухова чи сенсомоторична), 8. швидкість реакції, 9. степень зору, 10. уміння читати невиразно написане, 11. пунктуальність, чистоту, порядок, 12. терпеливість і другі якости, необхідні для продукційної праці такого характеру.

Перевірка цієї здатности відбувалася, розуміється, за допомогою ріжноманітних відповідно до мети опрацьованих тестів, що мали на увазі виявити у кандидата комплєкс цих фахових здібностей. Так, приміром: 1. тест переписки — мав на увазі виявити, чи кандидат є здібний без помилок переписати задану йому задачу; 2. тест для дослідження ортоґрафії — мав на увазі виявити шкільну підготовку кандидата. Зміст цього тесту полягав в тому, що кандидатові пропонувалося закреслити із цілого ряду правильно і неправильно написаних слів, ті слова, що були написані, скажім, неправильно; 3. тест комбінації — мав на увазі виявити комбінаційну здатність кандидата, для чого останній мусів виповнити текст, в якому бракувало деяких слів і навіть речень; 4. тест для опреділення степені та типу памяти і т. д. і т. д.

Тестів таких є величезна кількість (Штерн і Мітшель в свойому збірнику тестів нараховують їх кільканацять тисяч), при чому майже кожний з них має свою спеціяльну методу дослідження психо-фізіольоґічних здібностей людини, саме: памяти; уваги; змислів: точности зору, слуху, нюху; моментальности реаґування; вимови; працездатности; естетичного обдарування і т. ін.

Є спроби дати певну клясифікацію тестів. Так, приміром, вже згаданий нами американський психольоґ Лінк — поділяє їх на: тести для дослідження технічних здібностей і тести для дослідження здібностей інтелєктуальних. Розріжняють також: тести одиничні, що досліджують тільки якунебудь одну здібність людини, приміром, память на цифри і серію тестів, що мають своєю метою, скажемо, дослідити цілу здатність певної особи до даного фаху. Ці серії тестів, — носять назву „таблиці тестів“. Останніми часами розповсюджується метода дослідження психо-фізіольоґічних здібностей людини за допомогою більш чи менш складних апаратів, винаходу послідніх 10-ти років нашого століття, що носять назву „тест-апаратів“ і мають ту позітивну рису, що при них усувається той чи інший вплив особи іспитуючої на особу іспитовану, що часто має в експеріменті дуже важне значіння.

До появи психотехніки, професійна здатність перевірялася більшістю в той спосіб, що кандидат, після довшої практики чи навчання, мусів виявити свої здібности перед майстром чи перед комісією, які й вирішували про здатність чи нездатність кандидата до певної професії. Нині треба судити про здатність чи нездатність не на підставі показаної роботи вже обученого кандидата, бо цей шлях досить часто приводить до зайвої витрати енерґії, коли людина, скажім, не надається до даного фаху, а треба судити про здатність на підставі попереднього дослідження психо-фізіольоґічних якостей людини шляхом відповідного теста, перед тим, як приняти дану особу на практику. Так, щоб дослідити, скажім, здібність кандидата до фризієрської роботи, вистачить дослідити скорість і зручність рухів його рук за допомогою спеціяльних тестів-апаратів, щоби сказати, чи дана особа є здібна бути приміром дамським фризієром, чи ні? Користь з того та, що не треба даремно витрачати часу і грошей на безкорисну і зайву практику, коли людина по своїх психо-фізіольоґічних здібностях є непридатна до даної роботи.

Уряди деяких держав, розуміючи всю практичну вагу психотехнічних досягнень, не лише стали запроваджувати у себе обовязковість таких психотехнічних іспитів, але й приймаючи на увагу міждержавну воєнну конкуренцію і бажаючи бути озброєним краще за сусідів, стали затримувати в межах своєї держави і робити тайною для інших останні винаходи цієї науки в галузі воєнної праці. Так, приміром, шведське військове міністерство затримує в секреті методу проф. Альрутца, за допомогою якого Швеція добирає жовнірів для своєї військової повітряної фльоти.

Таким чином, бачимо, що психотехніка за допомогою своїх тестів чи тест-апаратів має можливість дати не лише діяґнозу, але й проґнозу психо-фізіольоґічних здібностей, при чому цю свою працю виконує в найкоротший час (2—3 години). В наш час загального безробіття дуже часто трапляється, що на одну і ту-ж вільну посаду зголошується відразу кільканацять кандидатів. Тести й тут приходять нам на допомогу, оцінюючи, наскільки один кандидат є кращий від другого і, значить, хто найбільш здатний до обняття даної посади, даючи цілком обєктивний критерій для цього.

Але тести, перед тим, як опублікувати їх для примінення на практиці, мусять бути обовязково в той чи інший спосіб перевірені, щоб дізнатися, чи дійсно вони дають правильну, нам потрібну психо-фізіольоґічну аналізу здібностей кандидата. Перевірка ця відбувається в той спосіб, що тести випробовують, скажім, на робітниках-спеціялістах і на людях, що ніколи не займалися даною професією, або тестують (іспитують) кращих і гірших робітіників одного і того-ж фаху, або, нарешті, спостерігають працю кандидатів, що добре витримали тест і кандидатів, що витримали його зле.

В результаті такої перевірки, коли виявиться, що тест цей краще витримали робітники-спеціялісти, ніж люде, що цим фахом ніколи не займалися, чи то при умові одного і того-ж фаху, кращі робітники у порівнанні з робітниками гіршими чи, нарешті, коли на практиці більш здібними до праці будуть кандидати, що краще витримали іспиттест, тоді можна з певністю сказати, що тест цей для даного фаху є

цілком вірно опрацьований і може бути опублікований для примінення його в практиці.

За допомогою тестів можна таким чином з одного боку:

1. наперед відшукати для кожної професії найбільш відповідних людей і, з другого

2. дати вже юнацтву прямий шлях, на якому найкраще моглиб розвинутися його природні здібности. Ясна річ, що від такої постановки справи користь є велика, бо кандидат, маючи в руках професію, що найбільш відповідає його здібностям та нахилу до даної праці був би позбавлений необхідности іноді часто змінювати фах, шукаючи більш відповідного заняття, що завжди коштує досить сил, часу та грошей.

Порушена нами проблєма порад юнацтву вже давно цікавила культурний світ. В результаті такого зацікавлення в деяких містах Анґлії, Німеччини, Австрії, Швайцарії, Франції були засновані в свій час спеціяльні установи, завданням яких було давати фахові поради учням, що закінчували школи і вступали на шлях самостійного життя, поради, куди саме направити свої молоді сили.

Ці дорадчі установи засновувалися, звичайно, або при ріжних філянтропійних орґанізаціях, приміром, при сирітських захистах, або при біржах праці, або, нарешті, при ріжного роду цехах. Але поради, що давалися такими установами, базувалися виключно на свідоцтві лікаря про стан здоровля учня, на шкільному свідоцтві, а також зверталася увага і на матеріяльний стан батьків та на попит на робочі руки в даному ремеслі.

Як відомо, поради ці зовсім не узгляднювали психічних здібностей учнів. І лише згаданий вище професор бостонського університету Франк Парсонс звернув увагу на психольоґічний бік цієї справи, заснувавши в Бостоні спеціяльне бюро для поради що до вибору професій, що мало назву Vocational Bureau, де шляхом відповідних запитань вже старалися пізнати також і психічні здібности юнацтва. Але добрих наслідків, на які покладав надії і яких сподівався проф. Парсонс його бюро дати не могло, бо відповіді тестованих учнів не завжди були щирі й правдиві. Це однак конечно вимагало точної психольоґічної аналізи. Тому що правдивість відповідей не можна було перевірити, бюро не могло одержати правильне уявлення про психічні здібности учнів. І лише поява тейлорізму, з його вимогою „наукової орґанізації праці“ зміцнила цю спробу проф. Парсонса, даючи їй новий здвиг і інший напрям праці. Модерно оборудовані психотехнічні лябораторії та кабінети, являються яскравим доказом цього. За допомогою таких психотехнічних установ, сьогодня переводиться цілком успішно: 1. порада професії в тісному розумінні цього слова, яка полягає в тому, що одній особі вибірають із цілого ряду фахів одну якунебудь професію, що відповідалаб його психо-фізіольоґічним здібностям, і 2. професійний добір, коли кількох людей іспитують для того, щоб пізнати здібність їх до якоїнебудь одної професії. Цей другий напрям зробив великий успіх і заняв перше місце в психотехнічних дослідах.

На цьому ми й закінчимо наше неповне перераховання найбільш цікавих і найбільш виправданих на практиці метод психотехнічної

праці. Зазначимо лише, що крім цих, вказаних вгорі метод психотехнічного дослідження, існує ще цілий ряд спроб подібного характеру в ріжноманітних галузях людської праці, починаючи від т. зв. „академічних професій“, що вимагають для себе високої освіти, як приміром, діяльність лікаря, правника і т. д.

На превеликий жаль, ще не звернено дослідниками-психольоґами досить належної уваги на примінення психотехнічних досягнень до сільсько-господарського життя. А питання це є першорядної ваги, від розвязання якого в тій чи іншій мірі залежить правильний розвиток сільського господарства. Не підлягає жадному сумніву, що сільсько-господарська праця вимагає для себе не лише відповідної фізичної сили та здоровля, але й певних психольоґічних здібностей, які відповідалиб ріжноманітности сільсько-господарської праці, бо ріжні види сільсько-господарської роботи, ясна річ, вимагають ріжних психо-фізіольоґічних здібностей у людей. Проф. Мюнстерберґ, що перший примінив психотехніку до сільсько-господарської праці, з метою збільшити її продукційність шляхом відповідної раціоналізації праці, на жаль не звернув своєї уваги і нічого не зробив в галузі психотехнічного „добору осіб“ для праць сільсько-господарського характеру. Але не дивлячись на це, все-ж питання це з бігом часу набуло певної ваги і настільки вже назріло для зреалізування, що в недалекому майбутньому, безумовно, ми будемо свідками заснувань спеціяльних психотехнічних інститутів для потреб сільського господарства.

Щоб закінчити цей короткий і неповний нарис, хочу ще сказати, що за останніх десять років свого існування, психотехніка значно поступила наперед. Разом з цим, на жаль мусимо сконстатувати, що розвиток її був нерівномірний завдяки війні, що примусила звернути увагу на такі галузі людської праці, які були найбільш потрібні на час тривання великої війни. В результаті цього методи психотехнічної праці в деяких галузях господарського життя цілком добре розвинулися, а в других покищо знаходяться в початковій стадії свого розвитку. До того-ж, деякі фабрики і заводи, заснувавши власні психотехнічні кабінети, зрозумівши практичне значіння психотехніки, почали дивитися на неї, як на новий засіб в торговельній конкуренції. Міцно заховуючи тайну своїх психотехнічних досягнень, на шкоду психотехніці, як науці, вони затримують її побідний хід вперед і перешкоджують рівномірному її розвиткові.

Але не дивлючись на всі ці перешкоди, ця молода наука вже міцно стає на власні ноги, завойовуючи для себе чим дальш, все нові й нові наукові позиції.

Навіть при критичному відношенні до психотехніки, нині треба все-ж признати, що ця наука відкрила перед людством нові практичні перспективи, постепенно вводячи в ріжні галузі людської праці нові наукові орґанізаційні способи, що дають позитивні результати як морального, так й матеріяльного значіння.

Д-р Петро Панченко.

З ЖИТТЯ УКРАЇНСЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ.

Пять років студенської кооперативи.

В Пшібрамі (Ч. С. Р.) при кружку українських гірничих та гутничих студентів „Каменярі“ існує вже шестий рік мала студенська кооператива, яка в дечому відріжняється від загального типу кооператив.

Ціллю цієї кооперативи є постачання своїм членам, також і іншим українським студентам в Пшібрамі шкільного приладдя та річей першої потреби по цінах по можливости нищих від риночних. Ця ціль одначе служить тільки засобом для другої головної її цили — придбання середників для культурно-просвітніх потреб.

Початком студ. кооперативи треба вважати день 3. жовтня 1923, коли на внесок підписаного на однім із попередніх засідань культурно-просвітньої секції кружка „Каменярі“, за позичені внескодавцем гроші (249 кор. ч.) був закуплений перший шкільний товар, переданий тогочасному бібліотекареві кружка (тов. О. Лаврецькому) для продажі. Цей зародок крамниці найшов підпертя, бо вскорі потім на найблищих зборах кружка „Каменярі“ була обрана господарська комісія, задачою якої було розвинення попередньої думки через орґанізацію кооперативної секції при кружку. Дня 16. жовтня 1923. були скликані орґанізаційні збори, на яких і був принятий виготовлений комісією правильник кооперативної секції; рівнож був затверджений склад господарської комісії, як і склад першої управи кооперативної крамниці з таким розподілом обовязків: тов. О. Лаврецький — продавець, тов. Білинський — книговодець, тов. Отава-Погребенко — скарбник, він-же голова управи.

Необхідні оборотові засоби на перших порах давало виключно чуже майно у виді двох позичок (від тов. Отави-Погребенка 499 кч. і кружка „Каменярі“ 500 кч.). І тільки два місяці пізніше почала кооператива набувати власне майно. В грудні 1923. до каси крамниці вплинули перші уділи у висоті 600 кч. Взагалі найбільше уділів кооператива мала в кінці першого ділового року (15. Х. 1924.), а то кч. 1.280, що відповідало 64 уділам, які належали 58 членам. Від другого ділового року число членів з ріжних причин почало вже помало зменшуватися так, що в кінці 2-го ділового року було: членів 55, уділів 61, на 1220.— кч., 3-го діл. року членів 47, уділів 54, на 1080.— кч., 4-го діл. року членів 41, уділів 47, на 936.80 кч., 5-го ділового року членів 32, уділів 37, на 740.— кч.

В пятім діл. році не прибув уже ані один член. З кожним роком кількість Українців у Пшібрамі новоприбувшими не побільшується; навпаки, в наслідок покінчення студій, кількість та зменшується. Тому то і число членів кооперативи не поповнюється і сама вона незабаром мусить заникнути. Крім уділів власне майно кооперативи побільшувалося зиском, значна частина якого призначалася до запасного фанду, який в 2-ім діловім році виказував 1411.70 кч., в 3-ім — 1497.40 кч., в 4-ім — 3.447.40 кч., в 5-ім — 3467.40 кч.

На перших порах малося на увазі постачати товаришам лише ріжні шкільні потреби. Пізніше кількість родів товару була побільшена деякими іншими річами першої необхідности з обсягу туалєтного товару. Крім того в разі потреби купувалися для товаришів черевики, капелюхи, білля і т.п. Ціла крамниця займає дуже мало місця. З початку декілька місяців товар продавався з приватного помешкання продавця і тільки пізніш крамниця дістала від чесько-українського комітету до свого вжитку в домівці кружка „Каменярі“ половину шафи, де й вміщувався весь її товар.

На більшости товарів кооператива мала при викупі звичайний купецький опуст. Тому, за малими виїмками, могла крамниця продавати товар товаришам по цінам не вище риночних, а іноді і нищим.

Крім того товариші мали ту значну вигоду, що могли брати товар у борг*). Перший рік торг у такий спосіб йшов досить добре, бо майже кожний що місяця точно вирівнював свої залеглости до крамниці. Але потім із погіршанням матеріяльного стану товаришів, довг за товар все збільшувався, аж досяг свого вершка в 6-ім діловім році, а то 7.061.55 кч. Обмеження зміненим правильником кредиту для товаришів і закрочення в стяганні довгу знизило послідній, як це видно зі слідуючого зіставлення.

В кінці ділового року:	1.	2.	3.	4.	5.
Товарові довжники чк.	1.733·63	2.100·90	2.563·15	4.414·99	3.582·17

Загальний оборот кооперативи йшов у парі з товаровими довжниками. Тоді, як

в 1. ділов. році	загальний оборот був всего чк.	24.374·89,
в 2. „ „	„ „ зріс до „	43.624·73,
в 3. „ „	„ „ „ „ „	51.250‘83,
в 4. „ „	„ був найбільший „	66.483·97,
в 5. „ „	„ нагло впав до „	19.434·16.

Причину упадку обороту треба шукати в зменшенні числа членів, погіршенні їх купної здібности, як рівнож у згаданому обмеженні кредиту для товаришів. (Член кооперативи може набрати товару в борг не більше, як на 150 кч.). Надвишка кооперативи багато залежала від роду проданого товару. Так у першім діл. році, коли продавався виключно шкільний товар, на якому крамниця мала найбільший опуст при закупі, була і найбільша надвишка, а то 1.811.70 кч. В слідуючих роках продажа шкільного товару значно упала, була заведена до продажі іншого менше вигідного товару і тому надвишка вже зменшилася (в порівнанні до загального обороту).

Так за 2-ий ділов. рік	надвишка була	1.589·24 кч.
„ 3-ий „ „ „	„	1.671·13 кч.
„ 4-ий „ „ „	„	1.651·65 кч.
„ 5-ий „ „	упала до	524·59 кч.
Надвишка за 5 років		7.248·59 кч.

*) Боргування противиться елєментарним засадам споживчої кооперації і коли трапляється, то є лише неминучим злом, якого буває тяжко оминути, але в засаді таких „значних вигод“ належить вистерігатися. — Ред.

З тої надвишки:

1. До запасного фонду було віднесено кч. . .	3.447.40	47.5%
2. На надзв. вид. (винагорода управі) було випл.	650.20	9.0%
3. На культ.-просв. видатки було виплачено .	1.034.45	14.3%
4. На культ.-просв. видатки ще має бути виплачено	1.591.67	22.0%
5. До розпреділення: надвишка за 5. діл. рік .	524.59	7.2%
Разом .	7.248.31	100.0%

Головною ціллю кооперативи, як було сказано, крім допомоги товаришам в постачанні товару, є придбання середників на цілі культурно-просвітні. Длятого чиста надвишка з крамниці вже згори має бути призначена за правильником на згадані цілі. За пять років існування кооперативи було призначено з надвишки на культурно-просвітні цілі всього 2.626.12 кч. таким установам:

Укр. високим школам у Львові	200.—
Кооп. „Рідна Школа" у Львові (вписове і резерв. фонд) .	14.30
Укр. Тов. опіки над інвалідами у Львові	350.—
На покриття недобору всеславянської академії, влаштованої товариством „Прокоп" в Пшібрамі . . .	146.—
Книгозбірні кружка „Каменярі"	365.82
Педаґоґічному Тов. „Рідна Школа" у Львові . . .	900.—
На могилу тов. Шемердяка в Пшібрамі	100.—
Політичним вязням	250.—
Ґеольоґічному Гурткові в Пшібрамі	200.—
Допомоговому Комітетові жертвам повені у Львові . .	100.—
Разом .	2626.12

З того до кінця 5. діл. року було виконано грошевих призначень на суму 1034.45 кч. Решта виконується в міру можливости в залежности від стану каси.

Таким чином ціль, яка була поставлена на самому початку заснування студенської кооперативи, — а саме, що зиск кооперативи йде на культурно-просвітні потреби, найшла з помічю товаришів своє здійснення. Правда, на культурно-просвітні видатки було покищо призначено надвишки тільки 36.3%. Маючи одначе на увазі, що при можливій ліквідації кооперативи на тіж видатки згідно з правильником буде призначений ще також цілий запасний фонд, — на культурно-просвітні цілі кооператива видасть разом з вже виплаченими понад 6.000 кч., т. є 83% пятирічної надвишки.

В додаток до всього тут сказаного слід навести накінець рахунок білянсу за 5. діловий рік студенської кооперативи. Рахунок той складається з таких точок: (Див. табл. на ст. 30).

Як видно з поданого рахунку, студенська кооператива, яка зачинала з нічого, в кінці свого 5-го ділового року після відтягнення необхідних платностей кооперативи, могла би ще розпоряджати, в разі потреби сумою на культурно-просвітні цілі понад 550 кч. Сума ця за пять років порівнюючи невелика, але приймаючи на увагу, що студенська кооператива мала обмежений оборот, обслуговуючи яких пару десят-

		Стан довжий	Стан чинний
Рах. каси: готівка	чк.	— —	294·04
„ запасного фонду	„	3.467·40	— —
„ уділів	„	740·—	— —
„ вкладок до обороту	„	7·20	— —
„ позичок	„	— —	953·80
„ приміщень	„	— —	84·70
„ товарів: запас товарів . . .	„	— —	1.776·81
„ „ товарові довжники .	„	— —	3.582·17
„ „ товарові вірителі . .	„	362·66	— —
„ „ ріжних	„	31·—	31·—
„ надвишки: невіднята надвишка, від 4 ділов. року	„	1.591·97	— —
„ надвишок і страт	„	524·59	— —
	чк.	6.724·52	6.724·52

ків членів, то більшого успіху не можна й чекати. На загал можна ствердити, що студенська кооператива при кружку „Каменярі“ виконала своє завдання з успіхом як для своїх членів, так і для культурно-просвітніх цілей. **Інж. О. Отава-Погребенко.**

З КООПЕРАТИВНОГО СВІТА.

Міжнародня орґанізація сільсько-господарської кооперації. Ініціятивний проєкт заложення такої орґанізації вийшов від голови „Центрокооперативу“, — торговельної централі сільсько-господарської кооперації в Чехословаччині, інж. Ф. Кліндери. Цей проєкт він представив в минулому році Міжнародньому сільсько - господарському Конґресові, що відбувся в Букарешті, з ініціятиви Міжнародньої сіл.-господарської Комісії в Парижі. Проєкт був конґресом принятий і переданий Спеціяльній комісії, що малаби працювати при паризькій Міжнародній с.-г. Комісії, а ініціяторові поручено занятися орґанізацією праці, скерованої до обєднання сільсько-господарських кооперативних союзів всіх країн. Підготовчі праці скоро поступали вперед так, що вже 3. XII. 1929 р. можна було скликати основательні Збори згаданої Спеціяльної Комісії, що має працювати в рямцях паризької Міжнародньої с.-г. Комісії. В цих установчих Зборах взяло участь 22 кооперативних орґанізацій з 14 держав. Заступлені були: Бельґія, Болгарія, Чехословаччина, Фінляндія, Франція, Ґданськ, Південнославія, Мадярщина, Німеччина, Голяндія, Польща, Австрія, Румунія і Швайцарія. Основательні Збори відчинив голова Міжнародньої с.-г. Комісії в Парижі п. Де-Воті, а головний реферат про висліди підготовчих праць виголосив інж. Ф. Кліндера. Крім орґанізаційного справоздання про дотеперішню працю референт спинився в свому докладі на орґанізаційних засадах Міжнародньої централі сільсько-господарської кооперації, що від цих останніх Зборів, малаби датувати початок свого існування. Так прийшло до уконституовання нової міжнародньої кооперативної установи, головою котрої обрано Де-Воті (Париж), пер-

шим заступником інж. Ф. Кліндеру (Ч. С. Р.), а другим заступником ґенерального представника німецької сільсько-господарської кооперації п. Геннеса (Німеччина). Заложення міжнародньої централі с.-г. кооперації є вже другою з ряду спробою окремої орґанізації сільсько-господарської кооперації в міжнародному розмірі. Перша спроба була зроблена на пару літ до війни, але безуспішно; яка буде доля цієї нової спроби, покищо трудно судити.

Конференція сільсько - господарської і споживчої кооперації в Парижі, відбулася напередодні основательних Зборів спец. комісії, як с.-г. кооперативної централі, при Міжнародній с.-г. Комісії в Парижі з почину і під проводом Альберта Тома, директора Міжнародного Уряду Праці в Женеві.

Предсідник нагадав про резолюції Міжнародньої Господарської Конференції, що відбулася в 1927 році в Женеві в справі навязання практичних безпосередніх стиків між сільсько-господарською і споживчою кооперацією, (гл. наш реферат про це в Кооп. Республиці за 1928 рік), — резолюції, по думці котрих малоби прийти до створення Міжнародного Комітету, який починивби перші кроки в напрямі приспішення розвитку цього роду завершуючого кооперативні стремління співпраці. Два роки минуло без помітніших наслідків — поза кількома винятками льокального значіння. Тому започаткування згаданих практичних кроків взяв на себе Міжнародній Кооперативний Союз і з цією метою скликав отсю конференцію, котра має порадитися і обговорити такі справи: 1) за яких умовин є можлива кооперація між сіль.-господарськими і споживчими кооперативами, 2) які практичні міри мають бути підняті для виконання резолюції Міжнародньої Господарської Конференції 1927 року і 3) яку програму на блище майбутнє малиби витичити присутні представники обох родів кооперації, що мають приступити до реальної співпраці — особливо в звязку з проєктованим міжнароднім обєднанням сіль.-господарської кооперації.

Голова Міжнародньої сільсько-господарської Комісії Де-Воті висловив надію, що Спеціяльна Кооперативна Комісія при установі, яку він репрезентує зробить все можливе для навязання інтензивніших політичних звязків між обома кооперативними галузями. Навязання цих стиків стане тим легше, що сільсько-господарська кооперація матиме свій міжнародній осередок при М. С.-Г. К., як його має споживча кооперація при Міжнар. Кооперативнім Союзі.

Змістовна цілоденна дебата конференції дала такі висліди уняті в резюме її провідника А. Томи:

1. Тісне співділання між ґрупою споживчих і сільсько - господарських кооператив в поодиноких державах є обумовлене гармонійною співпрацею, що не має бути порушувана політичними впливами. Тому треба буде від нашого Комітету, як міжнародньої орґанізації, вислати горячий заклик у всі держави, щоб в цій справі всі провідні чинники обох кооперативних ґруп знайшли як найбільше підпертя. Провід в цілій цій акції поручений буде виділові, який встановить Міжнародній Кооперативний Союз спільно зі Спеціяльною Кооперативною Секцією при Міжнародній сіл.-господарській Комісії, котрий буде працювати на основі повної взаїмної згоди.

2. І надалі настоюватиметься на зорґанізуванні Міжнародного Кооперативного Комітету по думці резолюції, одноголосно принятої Міжнародньою Господарською Конференцією в 1927 р. у Женеві. До того часу, поки Комітет не буде утворений, проголошується цей ad hoc скликаний збір за достаточний для керування потрібними працями, що усильно мусять і далі продовжуватися. Міжнародній уряд праці подасть йому до диспозиції наново складений виказ кооперативних орґанізацій цілого світа, щоби задумана і приготовлювана акція могла систематично провадитися у всіх державах.

3. Поручається всім провідним кооперативним чинникам, щоби, з огляду на збутову крізу в сільському господарстві, причинилися до справедливого вирішення цілої тієї проблеми після засади, що сільський господар має претензію на заробіток, котрий би не лише покривав видатки звязані з його працею, але уможлививби йому стати відборцем промислових виробів, біля котрих є занята значна частина робітничих консументів. Парітетні виділи, зложені з заступників членів сільсько-господарських і споживчих кооператив, далі подбають про постійне поглублювання практичних торговельних стиків між обома ґрупами, а завданням їх

буде створення для того атмосфери, не порушуваної засяганнями політичних чинників. Наради цього зібрання будуть продовжуватися в Женеві 10. березня 1930 р., до якого то часу збереться так потрібний матеріял про досі виконану працю, як і виробиться по взаїмнім порозумінні обох вище згаданих централь програма орґанізації.

Скандинавська кооперація готується до спільної боротьби з трестами.

Союз данських споживчих кооператив рішив від останнього свого конґресу відпустити два міліони корон до диспозиції екзекутиви Союзу зі спеціяльним призначенням на боротьбу против промислових трестів, котрі в останньому часі стали дуже сильні в певних галузях.

Поза тим данська споживча кооперація роспочала переговори зі споживчою кооперацією інших країн північної Европи, з союзами цих кооператив, що належать до спільної міжскандинавської кооперативної гуртівні. Ці союзи одноголосно заявилися за співпрацею кооператив скандинавських країн в цій области. Мішана комісія з пяти членів дістала припоручення пильно стежити за торговельною конюнктурою в областях, де панують трести і подавати внесення щодо заходів, які слід би було підняти для протиділання ім.

Союз шведських кооператив репрезентують в цьому комітеті п. п. Альбін Йогансон і Беренсон, Союз норвежських кооператив заступає п. Уаксдаль, а данський Союз уповноважив для цього п. п. Нільсона і Броберґа. Два фінляндські Союзи, вповні прихиляючись до цієї співпраці, з огляду на ґеоґрафічне віддалення їх країни надіслали тим часом своїх двох провізоричних заступників.

Всі заінтересовані скандинавські кооперативні обєднання крім того готові доставити необхідні капітали на випадок, якби запало рішення орґанізувати в тій чи іншій области спільне підприємство.

Ринки на котрих кооперативи згаданих країн готові інтервенювати, є в першу черґу ринки опалових оліїв і марґарини, а далі взято на увагу також інші артикули, передовсім помічні погної, як також вугіль. Всі повзяті заходи мусять примінюватися в тісному співробітництві з уже існуючими кооперативними підприємствами, наприклад з данським кооперативним товариством для набування вугля у всьому, що торкається цього продукту, і з данським кооперативним товариством для купування помічних погноїв у всьому, що торкається цих останніх.

Міжнародня сільсько-господарська кооперативна централя „Інтеркооп." в Ротердамі — Голяндія.

Створення цієї кооперативної централі є анальоґією до подібної, існуючої вже в Копенгазі централі: „Nordise Andelsforbund" скандинавської гуртівні. Нова гуртівня свій початок завдячує щораз зростаючій необхідности міжнародньої співпраці і зцентралізування на кооперативній основі закупів сільсько-господарських продуктів і потреб. Ця конечність знайшла практичний вираз в оснуванні міжнародньої кооперативної сільсько-господарської гуртівні. Представники Голяндії, Німеччини, Чехословаччини, Бельґії, Швеції й Данії обєдналися для цієї справи і нова орґанізація роспочала свою діяльність в цвітні минулого року.

Ціллю нового товариства є набування гуртом сільсько-господарських артикулів з вигодою для своїх членів і, як орґанізація для закупу, вона знаходиться в торговельних відношеннях з ріжними кооперативними осередками для гуртових закупок поодиноких народів. Закупи „Інтеркоопу" складаються головно з заморських артикулів, які надаються для збірного довоження до Европи. Це торкається передовсім помічних погноїв, а особливо чилійської салітри, предметів поживи, рижу, що взяті були під розвагу.

Шість орґанізацій оснували нову гуртівню з осередком в Ротердамі, в тій самій будівлі, що містить найважніші голяндські того роду закупові орґанізації; вона мала в 1928 році загальних оборотів на суму 62 міліонів фльорінів.

Адміністраційна Рада, покликана останнім Загальним Збором членів, що мав місце в цвітні б. р. в Гановері, складається з таких осіб: п. п. Бесем (Ротердам), Гільдербранд (Ганевер) і д-р Файерабенд (Прага). Директором призначений зістав п. А. Дерксен (Ротердам).

Інші европейські закупові орґанізації виявили зацікавлення до нової міжнародньої гуртівні і їх приєднання майже запевнене. Не має сумніву, що розбудований „Інтеркооп" стане могутньою остоєю для захисту інтересів аґрикультури в Европі або, іншими словами, европейських хліборобів. Атмосфера, що панувала на Загальних

Зборах членів, давала вистарчаючий доказ для такої думки, тому, що праця цих Зборів характеризувалася одногзгідністю і сердечним співділанням.

З чого складаються кредити, видані своїм членам польськими кооперативними банками. З загальної суми 5 міл. злотих, виданих 40 кооп. банкам Віленського Відділу **„Związku Spółdz. Polskich"** для 19 тисяч своїх членів, припадає 20.7% на власні капітали, 23.3% на вкладки зібрані цими банками і 56% на централі, що фінансували згаданих 40 кооп. банків. На суму цих 56% уділених позичок складаються з виїмком 12% кредиту, уділеного Банком Союзу Зарібкових Спілок в Познані, капітали, що походять з таких державних фінансових установ: Державного Банку рільного — 33%, Банку Польського — 4%, Банку Господарства Крайового — 2.9%, П. К. О. — 1% та від інших установ — 3.1%. Ці отже 44% державних кредитів вказують на велику фінансову залежність польської кредитової кооперації від уряду і що вона не опирається на власні сили.

ГОСПОДАРСЬКА ХРОНІКА.

Грошевий ринок.

Курс доляра і інших валют. В часі між 9—14. грудня 1929 р. на варшавській біржі валют тенденція слаба. Більшість курсів валют виказували страти. Знижкували: доляри, фунти штерлінгів, французькі і швайцарські франки, бельґи, австрійські шілінґи, італійські ліри та інші валюти. Мінімальну звишку виказували чехословацькі корони.

Курс доляра ПАСД виносив дня 14. XII. 1929 р. 8.89½ зл. (на приватнім ринкові — 8.88⅖ зл.).

За інші валюти платили у Варшаві дня 14. XII. 1929 р.:

Анґл. фунти штерл. (за 1 ф.) — 43.47
Французькі франки (за 100 фр.) 35.09
Швайцарські франки (за 100 фр.) 173.11
Чеські корони (за 100 к. ч.). 26.43½
Австрійськ. шілінґи (за 100 шіл.) 125.39
Золотий карбованець у Львові дня 1. грудня 1929 р. — 4.64.

Товаровий ринок.

Гуртові ціни за головні збіжа на визначніших **світових ринках** (біржах) в долярах за квінтал (цетн.):

	Пшениця: 1—8 XII. 1929.	Пшениця: 9—15 XII. 1929.	Жито: 1—8 XII. 19 9.	Жито: 9—15 XII. 1929.
Берлін	5·77	5·62	4·16	3 98
Чікаґо	4·76	4·86	3·59	3·56
Ліверпуль	5·20	5·22	—	—
Відень	4·49	4·61	3·55	3·54½
Буенос-Айрес	4.70	4 59	—	—
Гамбурґ	5·30	5·11	3 87	3·90
	Овес:		Ячмінь:	
Берлін	3·73	3·57	4·64½ 4·11	4·64½ бр. 4·11 (зв.)
Чікаґо	3·42	3 17	3·00	3·04 (зв.)
Ліверпуль	3·90	3·92	—	—
Буенос-Айрес	2·71	2·59	—	—
Відень	3·12	3·09	4 30	4·30 (бр.)

Започаткована в листопаді звишкова тенденція утримувалася в грудні лише для пшениці. Жито навпаки — особливо в Берліні знижкувало сильно; на американських ринках слабше. Знижкував майже всюди і овес. Ціни ячменю задержувалися в грудні на одному рівені, але рівняючи до листопада, виказали незначну звишку.

На **польських торгах і біржах** в часі між 1—15. XII. 1929 р. на загал панувала слаба тенденція. Ціни за всі збіжа, як у Варшаві, так в Познані і у Львові обнижувалися; найбільших розмірів знижка помічена була в кількох випадках в Познані. Обороти були невеликі. (Про результати практики звороту мита див. на іншому місці цього числа К. Р.)

Наступні ціни подано в долярах.

	Пшениця:		Жито:	
	1—8 XII. 1929.	9—15 XII. 1929.	1—8 XII. 1929.	9 15 XII. 1929.
Варшава	4·61	4·47½	2·91	2·80
Познань	4·33	4·28	2·98	2·89
Львів	4·32½	4·25	2·89	2·85
	Овес:		Ячмінь:	
Варшава	2·82	2·75	3·22	3·17½ бр.
			2·93	2·88 (зв)
Познань	2·58	2·40	3·20	3·19
			2·94	2·79
Львів	2·47	2·41½	—	—

Мука. Тенденція стримана. Дещо нищі нотування були відносно пшеничної муки. Нотовано в днях 9—14. грудня 1929 року:

	Пшенична 65%	житня 70%
Варшава	61·00—65·00	
	(Люкс. 72·00—75·00)	40·00—42·00
Познань	55·00—59·00	39·00— —
Львів	65 00—66·00	42·00—43 00

Каша. Нотовано у Варшаві дня 9. XII. 1929 за 100 кґ. в злотих: ячмінна 1. сорт 44.—, 2. сорт 43.—; перлова А 64.—; гречана палена 55—59; ломана 52—54; біла 57—60; краківська 1. сорт 78—106, 2. сорт 75—85; пшоняна 1. сорт 55—65, 2. сорт 57—60.

Фасоля. У Варшаві платили 9. XII. 1929 за 100 кґ. в злотих: білої фасолі 89—92, цукрової — 100 зл.

Ґрис. За 100 кґ. франко стація Варшава платили дня 14. XII. 1929 в злотих: пшеничній грубий 20.00—21.00, пшеничній тонкий 17.00—18.00, житній 14.00—14.25. В Познані: житній ґрис 15.75—16.75. У Львові житній ґрис 12.50—13.00.

Паша. Дня 14. XII. 1929 року — тенденція слаба. Нотовано у Варшаві за 100 кґ. в злотих: конюшинове сіно 16.00—17.00, звичайне середнє 12.00—13.50, солодке 1. сорту 10.00 зл..

Солома проста 11.00—12.50, прасована 4.50—5.00.

У Львові за 100 кґ. в злотих: сіно 1. сорту 12.00—14.00, 2. сорту 9.00—11.00, солома немолочена 12.00—16.00, вимолочена 8.00—10.00.

Масло. Ціни тримаються від двох місяців на одному рівні при зменшеній продукції і слабому запотребуванні зогляду на ослаблення купної здібности споживача.

Нотовано в днях 9—14. XII. 1929 р. в злотих за 1 кґ.:

Варшава — 1 сорт 6.40—6.80, 2 сорт 6.00—6.40, 3 сорт 5.60—6.00. (ціни гуртові.).

Познань — сільське масло 6.00—6.20, в молочарні 7.00—7.20 (ціни детайлічні).

Львів — в гурті десерове 6.30—6.50, в детайлю 6.60—6.80. Тенденція сильніша при малій подачі і зменшенні продукції.

Ціни безрог в Польщі і на українських землях.

Познань 3. XII. 1929. Подача 2119 шт.

Ціни:		живої ваги:
2·58—2·64	зл. за 1 кґ.	при 120—150 кґ.
2·48—2·54	„ „ „	„ 100—120 „
2·36—2·44	„ „ „	„ 80—100 „
2·20—2·30	„ „ „	понад 80 „
2·10—2·16	„ „ „	льохи і пізні кастрати
2·20—2·30	„ „ „	беконові безроги.

Львів в днях 16—23. XI. платилося 2.90—3.30 зол. за 1 кґ. битої свинини в різні і 2.85—3.20 зол. за 1 кґ. довезеної свинини. В днях 23—30. XI. платилося 2.90—3.35 зол. за 1 кґ. битої свинини в різні і 2.85—3.25 зол. за 1 кґ. довезеної свинини.

Варшава в днях 24—30. XI. при подачі 3.524 штук платилося зол. 2.15—2.75 за 1 кґ. живої ваги.

В останньому справодавчому періоді тенденція не виявилася одностайною і можливою до б. м. певного її означення. Ціни хиталися. Подача була мала, а консумційне запотребування як рівнож і експортове було сильне.

Вивіз безрог з Польщі по відомостях за жовтень 1929 р. зменшився особливо на ринки: віденський та пражський. До Відня вивезено тоді 6.209 штук тоді як у вересні — 9.767, а в серпні 10.621 штук. Так само слабо насичений польським поваром пражський ринок, досягаючи в останніх тижнях жовтня не більше 50% вересневої подачі за тойже час. В порівнанні також до минулих років вивоз безрог з Польщі впав: до Австрії — з 54.301 шт. за жовтень 1928 р., на 24.835 шт. за жовтень 1929 р.; до Чехословаччини за тойже час — з 68.909 шт. на 40.190 шт. Рік 1928 був рекордовим для Польщі, щодо подачі її товару на ці ринки. Одначе вивіз 1929 р. був слабший навіть в порівнанні до вивозу з року 1927.

Найповажнішими конкурентами Польщі на віденському і празькому ринках, являються Угорщина й Південнославія. Участь Румунії в експорті до Відня й Праги є досить слаба.

Загальна характеристика господарської сітуації в Польщі.

В господарській сітуації Польщі наступило дальше загострення крізи і погіршення майже в усіх галузях господарського життя, крім вугляного промислу.

Про погіршення сітуації в торговлі — а саме про брак готівки і зменшення оборотів — свідчить поважний зріст суми запротестованих векслів. Сума запротестованих векслів зросла у відношенні до приблизної суми платних векслів з 10.9% в жовтні до 11.4% (за листопад). Відсоток запротестованих векслів в Польськім Банку піднісся з 4.5% до 4.67%. Головним осередком протестів була Лодзь — вовняний промисл.

Протести векслів в 1928—29 р.:

	Кількість векслів		Сума в тис. зол.	
	1928	1929	1928	1929
Липень	232.743	512.961	48.400	118.901
Серпень	231.546	461.665	45.879	99.901
Вересень	240.903	452.722	54.513	105.194
Жовтень	278.798	502.796	61.625	118.501

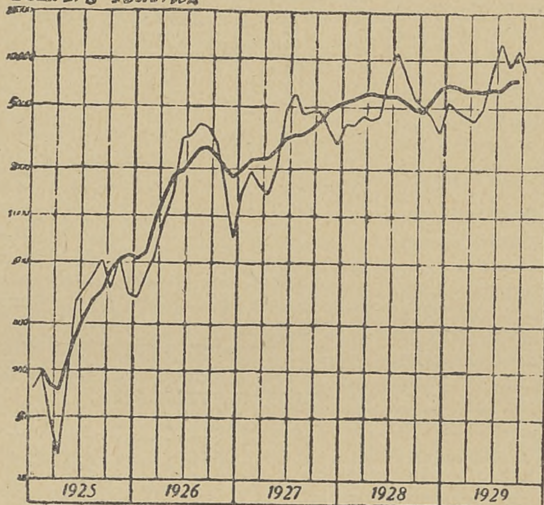
На грошевому ринкові також погіршення. Так на векслевому ринкові відсоткова стопа не виказує знижкової тенденції. Число виставлених векслів значно зросло: з 102.7 в жовтні до 115.0 в листопаді; ознака поглиблення збутової крізи. Загальна стопа відсоткова тримається надмірно висока.

Ослаблення купної сили консументів в місті й на селі обмежило до краю можливости зросту споживання.

Положення в рільництві помимо запровадження вивозових премій не змінилося на краще, ба навіть погіршало в останніх тижнях.

В промисловості ліквідаційні процеси зростають чисельно, особливо у виробничій галузі промисловости.

Кріза в промислі збільшує безробіття. За один тиждень від 30. листопада до 7. грудня м. р. число зареєстрованих в державних урядах посередництва праці безробітних зросло зі 126.544 на 140.403, себто на 14.000, або на близько 12%. Цей надмірний зріст безробітних дуже занепокоїв громадську опінію в Польщі, бо минулого року в тім самім часі було зареєстрованих всього 94.112 безробітних. Одначе і ті цифри подавані урядом посередництва праці є сумнівні, бо державний статистичний уряд подає вищі цифри безробітних.

Розвиток експорту масла з Польщі.

Розвиток молочарства в Польщі.

В Польщі йде швидким кроком перебудова рільного господарства зі збіжевого на молочарське. Деяке світло на це кидає невпинний розвиток продукції масла в Польщі, в тім числі і на українській території. Вказують на це

також цифри вивозу готового масла за кордони. Що до того, то цікаво знати, що до 1925 року з Польщі не тільки не експортували масла, але навпаки, навіть довозили. Але від 1925 р. йде постійний і швидко зростаючий експорт цього продукту (головно до Берліна і Лондону). Видно це з повищого рисунку (на ст. 35), де зріст вартости експортованого масла показаний у виді кривих ліній: тонша лінія показує як фактично зростала що кварталу цифра експорту (в тисячах злотих), грубша лінія показує середню, без узглядНення сезонових ваґань (як відомо, найбільший експорт масла є в літі).

Нові члени Союзу експортерів збіжа. Рада Союзу експортерів збіжа приняла в члени Союзу ґданський синдикат експортерів збіжа і експортовий Союз млинів в Польщі.

З практики експорту збіжа за зворотм мита. Як і можна було сподіватися, що з іділічно подуманим проєктом і розпорядком в практиці вийде не гаразд. Ми не знаємо фактичного стану річей, які зі всіх боків окутані тайною невідомости і містичною фразеольоґією ріжних втаємничених.

Одно ясно, що від запровадженої системи т. зв. „привозових свідоцтв" (гл. „К. Р." за 1929 р. ст. 496.) при сучасній орґанізації та політично-економічних інтенціях Союзу експортерів збіжа, рільництво — продуценти (а головно продуценти жита) — сподіваних користей від вивозу жита за зворотом мита не одержують. Союз сам не експортує. Вивіз полишено в руках рільничо-торговельних орґанізацій або приватних експортових фірм, котрі фактично і являються дійсними посідачами вивозових премій. Це фактичні експортери звертають продуцентам по одніх відомостях 1 зл. від 100 кґ. з одержуваних 4—6 зл., а по других (ґазета Гандльова) заледве одну третину премії. І в результаті ціни жита на внутрішньому ринкові піднеслися в дуже слабій степені. Одночасно признаеться, що при теперішньому стані річей є виключені якісь нові технічні заряддження і зміни в користь рільництва, а вже й мови не може бути про те, щоб рільники діставали премію безпосередньо і цілком, бо це розминулося-б з ефектом в експортовій політиці уряду, в яких то цілях — ніби то згадані премії заведено. Таким чином рожеві сподіванки і мрії сувора дійсність з її необчисленими факторами скоро розвіяла. Господарські наслідки майже ніякі, як що взагалі не будуть в остаточному висліді неґативні.

Беконарні в Польщі. До кінця 1925 р. Польща не виробляла беконів з причини головно замкнення для неї німецьких ринків. І тільки під кінець цього року, після того як Польща дісталася на анґлійський ринок, відновляється беконування безрог в Польщі. Повстають в 1926 р. беконарні в Черневицях, Бидґощі, Торуні, Ґрудзьондзу і на Горішньому Шлеську. В 1927 р. повстають ще такі беконадні — на терені Ґданська в Хойніцах, Косьцєжині, Ґнезні, Сьродзє, Шубіні — та у Львові. В 1928 р. закінчується будування двох державних беконарень в Дембіці та в **Ходорові**, роспочинаючих працю і вивіз вже весною тогож року. Пізніше повстають беконарні в Тчеві, Бидґощі, Наклі, Оборніках, Мисловіцах, будуються беконарні в Радомі й у Люблині — всі при муніціпалітетах.

До Анґлії дісталися бекони, вивожені з Польщі, по 4-х літній впертій і напруженій конкуренційній боротьбі.

В 1927 і 1928 рр. Польща витримувала на анґлійському ринкові дуже сильну конкуренцію добрих данських беконів при сильному їх експортові.

Розміри вивозу від 1926 року беконів і шинок до Анґлії представляє слідуюча табличка:

	Бекони (в англ. сотн.)	В фунт. штерл.	Шинки (в англ. сотн.)	В фунт. штерл.:
В 1926 р.	180.249	897.519	—	—
„ 1927 „	116 648	470 608	7.230	35.433
„ 1928 „	118.456	486.586	15.914	75.549
„ 1929 „ за 11 міс.	263.000	1.158.000	35.000	155.000

Протягом 1926—29 рр. беконовий промисл в Польщі орґанізувався в Польський Беконовий Союз і стандаризував майже вповні свою продукцію.

Познанська вистава дала дефіцит. Остаточне переведення білянсу Познанської вистави ствердило, що остаточний фінансовий вислід вистави виражується дефіцитом в $2^1/_2$ міл. злотих. Цей дефіцит має бути покритий додатковою субвенцією уряду у висоті $1^1/_2$ міл. злотих і субвенцією м. Познаня в сумі 1 міл. злотих.

З ПРЕСИ.

Як зродилася і як формувалася кооперативна ідея.

„Społem“ ч. 20—21. містить цікавий виклад проф. Стан. Войцеховського, виголошений, як інавґураційна лекція, на Вищій Торговельній Школі у Варшаві на тему „Ґенеза кооперативного руху“. Автор — без сумніву один з найкращих сучасних знавців теорії і історії кооперативного руху (бувший президент польської республики; як президент не проявив себе чимось особливим, зате як кооперативний теорик заслуговує на загальну увагу). В згаданому викладі він кидає жмут світла на те, як родилася на світ кооперативна думка, та які ідеольоґічні елементи складалися на її формування, часто під впливом припадку: „Ідеї господарської спільноти, християнської суспільної реформи і ліберальний гуманітаризм ділали і діють на формування кооперації у ріжних країнах, але вони не є її основною рисою. Залежно від ідеольоґії, яку визнавали їх автори, від скупчення уваги на одній черті руху, блищій симпатіям автора, кооперацію представляють то, як дальшу етапу розвитку капіталізму, що тільки злагіднює його відємні сторінки, або як заперечення капіталізму, як шлях в напрямі соціялізму“. „Др. Крюґер, патрон кооператив нім. ліберального міщанства, виключив з Союза кооперативи споживачів, бо не міг стерпіти, щоби поруч з кооперативами, що мали членів приспособляти до капталістичної господарки, існували також кооперативи споживачів, які протиставилися цій господарці, орґанізуючи обмін і виробництво на інших засадах. Під кінець життя Крюґер помирився з діяльністю цих кооп-в і узнав їх велике значіння“.

Констатуючи розбіжности серед самих кооператорів у поглядах на суть і ціль кооперації, проф. Войцеховський радить шукати відповіді на питання, що таке кооперація, у сумлінному студіюванні історії кооп. руху.

Можливість кооп. руху виникла тільки в XIX. столітті, в звязку з виборенням демократією прав людини і громадянина, і то не вразу, бо хоч франц. революція і проголосила ці права — та не були вони для всіх. Декрет з 17. VI. 1791 р. говорив дослівно: „громадяне однакового стану — робітники і товариші по фаху **не можуть** збиратися і обірати провідника, секретаря або старших, не можуть вести книг, приймати ухвал, спільно радити або складати правильники, що відносилибся до їх так зв. спільних інтересів“! Кодекс з 1810 р. грозив значними карами за всякого рода згуртування, що обіймалиб більше 20-и осіб. Тільки парлямент (!!) міг надати згуртуванню характер правної особи. Як бачимо отже, хоч і була революція, то принесла вона права **одиниції** як такій, права індивідуальному підприємцеві, але відси було ще досить далеко до концепції колективного, спільницького життя і господарювання, до кооперації! (У Франції ще й досі, є пережитки того над-індивідуалізму в сфері господарського права — Ред. К. Р.). І пішла „вільна гра індивідуальних інтересів“ по всіх країнах Заг. Европи, а як її наслідок — скора пролєтаризація населення та його зубожіння. „Автор приводить слова Віл. Коббета з 1820 р., який писав тоді:

„В Анґлії живе найбільш нещасний нарід світа. Тут нагромадилося більше людських терпінь, більше фізичних і моральних мук, чим де-небудь на земній кулі“.

Виявилося, як писав Італець Мацціні, що ідеї XVIII. стол., доктрина індивідуалізму „мала в собі доволі потуги, щоби ламати кайдани, та не досить сили, щоби ткати вузли співпраці та любови“.

Цей індивідуалізм, що ширився від доби Відродження, став вироджуватися, прибираючи до всіх своїх позітивних рис, різкі неґативні. Та не вдалося йому вбити в людині цілковито інстинкту громадськости. 1821 р. написав Француз Фурієтi слова: „днесь у день великої пятниці я відкрив тайну асоціяції в обєднанні інтересів“, а в тойже час в Анґлії уже писалося в орґані Оуеністів **„The Economist“**: „тайну відкрито — це інтеґральна кооперація усіх членів для осягнення кожної мети у суспільному

житті". Одначе перші кооператори не доцілювали ваги побутових відносин, звичок і думали, що вдасться їм перемінити життя, сконструувавши розумний плян нового ладу. Тимто і звали себе „суспільними механіками". Їх пляни не витримували спершу проби життя. Блище вже підходили до справи такі люде, як Мацціні, які клали сильний натиск на етично-виховний бік руху. Треба було наперед психічно підготовити маси до нової форми життя. (Правильно зараховує тому проф. Ґрюнфельд до батьків коопер. думки теж піоніра нової педаґоґіки — Пестальоцці — Ред. К. Р.). По тій-же приблизно лінії йшла робота англійської школи християнських соціялістів, та Райфайзена в Німеччині. Взагалі — можна сказати — над колискою кооп. руху вітало більше ідеалістичних та ідейних елементів, як згодом і днесь. Автор приводить слова проф. Фея: „Часто буває більше кооперативного духа в перших днях слабости, чим в пізніших днях сили. При розширюванні кооперації у ріжних країнах іноді здається, що в імпонуючих рядах чисел і союзів загинув ідеал кооперації і мимоволі зявляється питання — чи для того трудилися піоніри?".

Переглянувши основні ідейні елементи кооп. руху, автор доходить до переконання, що дефініцію кооперації не слід будувати на зовнішніх (орґанізаційних, правних) рисах, тільки на ідейному і економічному змісті цього руху. Він вбачає суть кооперації ось в чому:

„По визволенні людини з февдальних пут і її рівноуправненні в области правнополітичних відносин, у XX. ст. виникло змагання до визволення людині з неволі господарської через ткання нових узлів співпраці і любови при допомозі економічної асоціяції. Цю суспільну новість і виявляють кооперативи у засадах своєї діяльности".

Ціни хліба.

Весною 1929 р. наступив наглий спад цін збіжа. Цікаво, як це відбилося на цінах хліба.

„Społem" в ч. 20. за 1929 р. приносить цікаву статтю Й. Буґайського на повищу тему. Автор дає перегляд, як розвивалися в першім півріччу 1929 ціни збіжа, муки і готового хліба та аналізує причини розходжень між цінами хліба і його сирівців. В результаті — по перерахованні цих цін на індексовий спосіб, себто прийнявши січневі ціни за 100 — приходить до такого зіставлення:

I. піврік 1929 Ціни за місяць:

	січень	лютий	березень	квітень	май	червень
Жито	100	104	104	103	77	81
Мука 70%	100	101	104	105	87	90
Хліб	100	100	101	101	88	89

За підставу обрахунку автор брав **пересічні ціни по цілій Польщі,** очевидно, що в окремих госп. районах спад цін жита в маю м. р. відбігав навіть сильно від повищих індексів. З повищого зіставлення однак видно, що на спаді цін жита заробили передовсім млини, бо ціна муки впала із 105 тільки на 87, тоді як ціна жита аж на 77, отже на цілих 10 пунктів більше. Споживачі хліба зискали менше і то, як знаємо, тільки переходово, бо в скорі ціни хліба знову піднеслися.

З дальших даних статі, є цікаве порівнання цін хліба з цінами муки. В р. 1929 нарешті ціни за 1 кґ. хліба стають менші, як за 1 кґ. муки, що є природним явищем, але чого не було ще тому два роки назад.

Ціна житної 70% муки

Місяці 1929 р.

I	II	III	IV	V	VI
48,87	49,68	50,87	51,25	42,87	44,45

Ціна хліба

Місяці 1929 р.

I	II	III	IV	V	VI
44,7	47,7	49,2	59	44	42,6

(пересіч з цілої Польщі).

Цю зміну автор приписує почасти впливові розвитку кооперативних пекарень, почасти акції урядових цінникових комісій.

Хліб по великих містах був дорожчий, як в Польщі взагалі:

Загальна ціна в Польщі

I	II	III	IV	V	VI
47,7	47,8	49,2	49	44	42,6

У великих містах

I	II	III	IV	V	VI
52	55,5	52,8	52,9	46,1	46,2

Нарешті, цікаво, в яких районах хліб був найдешевший (чи найдорожчий):

Воєвідства:	(ґрошів за 1 кґ. хліба):
Лодзь	45,6
Варшава	46,-
Познань	47,6
Волинь	47,9
Поморя	48,-
Полісся	48,9
Краків	49,1
Тернопіль	49,7
Львів	50,7
Новгородок	52,3
Шлеськ	52,5
Вильно	56,7

Ця табличка містить кілька несподіванок: найдешевший хліб був в... Лодзі, найбільшому промисловому центрі Польщі, за нею йде Варшава — головне місто держави; Познанщина мала хліб значно дорощий, а що вже Тернопіль (Поділля), то цей ускочив між найдорощі райони! Вияснення цеї загадки нелегке. Автор вказує на значне число кооп. споживчих пекарень (поверх 100) у центральних воєвідствах і повну відсутність спож. кооперації в Познанщині. Напевно тут діяли ще якісь причини.

На алькогольні теми.

В Краківському „Ілюстрованому Курєрові" знаходяться іноді дотепи на економічні теми. В одному з останніх чисел цієї ґазети находимо фелетон п. з. „Spieszmy Hooverowi z pomocą".

Зміст фелетону такий: Гувер (американський президент), видає щорік 100 міліонів долярів на боротьбу з пачкуванням алькоголю до Спол. Держав. Це змарновані гроші. В Польщі є кращі способи поборювання алькоголізму. Ці способи є такі сильні, що проти них не годна встоятися ніяка рекляма і пропаґанда продуцентів продавців алькогольних напитків. Хоч читаємо великі афіші, які твердять, що пляшка пива своєю відживчою силою рівняється двом щупакам або бохонцеві хліба з чотирма яйцями — то мимо того споживання алькоголю падає. На ці свята, мовляв, купці не продали навіть половини приготованих запасів горілки, пива, вина.

Які-ж це чудодійні способи? — питає фейлєтоніст. Це — податкові екзекутори. Вони ґрунтовно осушують кишені громадян і через те зменшується споживання алькогольних напитків.

Отже автор радить Гуверові привезти з Польщі до Америки всіх податкових екзекуторів, а успіх буде напевно кращий, як з будування спеціяльних кораблів для переслідування пачкарів алькоголю.

Проти податкового перетяження чується в Польщі щораз голосніші жалі богатших верств; — вони мають численну пресу, яка робить відповідний крик. Під його натиском уряд вже зніс 10%-ий податок від рент і капіталів, а тепер заходжується зменшити податок від торговельних оборотів. Але про зменшення податкового тягару селянства, реміснитцва і взагалі ширших верств не говориться, ба навіть, як памятаємо, були недавно спроби піднести ґрунтовий і домовий податок.

ВСЯЧИНА.

Важне для пропаґаторів масової ощадности.

Журнал протиалького руху „Ми Молоді" в ч. 9—12 за 1929 р. приносить оречення Найв. Адмін. Трибуналу в справі протиалькогольних плебісцитів. Як відомо, коли акція за касуванням коршем зачала прибирати ширший розмір, деякі староства почали ставити їй перешкоди, не приймаючи до відома плебісцитових ухвал то здержуючи їх виконування в наслідок внесених коршмарами рекурсів. Отже в однім такім випадку справа дійшла до Найв. Адмін. Трибуналу. В тексті рішення читаємо:

„На основі арт. 4. закона з 23. квітня 1920. поз. 299 дер. зак. з р. 1922. і виданого виконавчого розпорядку на основі цього закона Міністерством Здоровля з 2. червня 1922. поз. 462. держ. зак. (§. 2), може повна заборона продажі алькогольних напоїв у даній громаді наступити на основі заг. голосування".

Далі говориться: Коли проти плебісцитової ухвали внесено шинкарем рекурс, то мимо того рішення громади **входить в життя** і має силу аж до евент. вироку Найв. Суду, який-би узнав плебісцитову ухвалу неправною (прим. з причини неформального переведення то-що).

Це дуже важне рішення Адмін. Трибуналу повинні тепер використати усі діячі на полі укр. ощадностевого і протиалькогольного руху для масового касування коршем.

Кілько цукру споживається по окремих воєвідствах Польщі?

На одну душу населення припадає спожиття цукру по воєвідствах:

Варшава	19,9 кґ.
Шлеськ	19.6 „
Познань	16,- „
Лодзь	13,9 „
Краків	12,8 „
Поморя	10,6 „
Львів	10,2 „
Новгородок	4,8 „
Кєльце	9,7 „
Білосток	9,- „
Вильно	8,2 „
Люблин	7,5 „
Волинь	7,1 „
Станиславів	6,2 „
Полісся	5,7 „
Тернопіль	5,4 „

Найдешевший є цукор в Данії (і тому в Данії споживають пересічно найбільше цукру з цілого світа, ба аж 53,8 кґ. на душу). За нею йде Німеччина і Швайцарія. В Данії цукор коштує 90 ґр. до 1 зол. за кґ. Найдорощий є цукор в Італії, де коштує 3 зол. 20 ґр. В Польщі ціна цукру в роздрібі доходить тепер до 1 зол. 90 ґр. за 1 кґ.

Калькуляція ціни укру в Польщі є тепер така:

Фабрика одержує за 100 кґ. цукру призначеного для спожиття в краю — **104.50 зол.** За цукор експортовий — **44 зол.** (Зверніть увагу на ріжницю!) Це зоветься в економічній науці системою демпінґу.

Держава побирає від 100 кґ. цукру, призначеного для краю, 22 зол. акцизи, крім оборотового податку, який прийде своїм порядком. — Дальша ріжниця між ціною в гурті і в роздрібі приходить уже в користь гуртівників, детайліста і оборотового податку.

СПРАВЛЕННЯ ПОМИЛОК.

В ч. 12 „Кооперативної Республики“ за 1929 рік в ст. О. Мицюка помічено певні помилки:

на ст. 421 рядок 34 згори надруковано 1921 — замісць **1922**
„ „ 462 „ 13 знизу „ менше — замісць **не менше**
„ „ 469 „ в примітці надруковано 1938 і 1937 замісць **1928 і 1927.**

Проситьсья виправити ці недогляди.

Від Адміністрації.

Проситься залученими до цього числа чеками вирівняти залеглости в передплаті за минуле і надіслати передплату на 1930 рік. Передплатникам, які невиконають цього до кінця січня б. р., висилка „Кооперативної Республики“ від лютня буде здержана.

Видає: Ревізійний Союз Українських Кооператив.
За редакцію відповідає: Іван Филипович.

Друкарня Вид. Спілки „Діло“, Львів, Ринок ч. 10.